

**Ο ΠΑΡΑΝΟΗΜΕΝΟΣ
ΚΑΙ ΠΑΡΕΞΗΓΗΜΕΝΟΣ
ΑΓ. ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ**

(Παρανοήσεις ἢ παραποιήσεις;)

ΥΠΟ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Ι. ΜΠΟΥΜΗ

Ο ΠΑΡΑΝΟΗΜΕΝΟΣ ΚΑΙ ΠΑΡΕΞΗΓΗΜΕΝΟΣ ΑΓ. ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

(Παρανοήσεις ἢ παραποιήσεις;)

ΥΠΟ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Ι. ΜΠΟΥΥΜΗ
Όμοτ. Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

1. Προκαταρκτικά, Μεθοδολογικά, Διαδικαστικά.

1. Κατ' ἀρχὰς θὰ ἤθελα νὰ εὐχαριστήσω κι ἐγὼ τὸν ἀγαπητὸ συνάδελφο κ. Γεώργιο Μαρτζέλο ποὺ μοῦ δίνει τὴν ἀφορμὴ νὰ προβῶ σὲ ὀρισμένες παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ ἄρθρου τοῦ «Οἱ Ἀντιχαλκηδόνιοι καὶ ὁ Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός. Μιὰ ἀπάντηση στὸν καθηγητὴ κ. Π. Μπούμη», *Θεολογία*, τόμ. 78 (2007), σελ. 605 ἑξ., καὶ νὰ θέσω, ὅπως θέλει (σελ. 632) ὀρισμένα ἀκόμη «ἀποτελέσματα τῆς ἔρευνάς μας στὴ διάθεση καὶ τὴ διακονία τῆς Ἐκκλησίας» ἐπὶ τοῦ σχετικοῦ θέματος, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ στὴν κρίση τοῦ πληρώματος αὐτῆς.

Ἐπίσης νὰ τὸν εὐχαριστήσω ποὺ μὲ ἀξιώνει νὰ μὲ ἀποκαλεῖ «συνάδελφό» του, καίτοι μὲ χαρακτηρίζει ἐπανειλημμένως ὡς «μὴ εἰδικό». Ἐπαναλαμβάνει χαρακτηριστικῶς: Σελ. 606: «... τὰ ὅσα λέγονται στὸ ἄρθρο αὐτό... δὲν προέρχονται ἀπὸ τὴ γραφίδα ἐνὸς εἰδικοῦ περὶ τὰ ἱστοριοδογματικά καὶ δογματικά ζητήματα...». Πρβλ. σελ. 607, 608, 610, 631. Καὶ σελ. 631: «δὲν ἔχει τὴν ἀναγκαίαν πρὸς τοῦτο εἰδικότητα».

2. Ἀπορία ἴσως προξενεῖ σὲ μερικοὺς, γιατί τὸ ἐπαναλαμβάνει (τὸ περὶ μὴ εἰδικότητας); Γιὰ νὰ πείσει τοὺς ἄλλους ἢ μήπως γιὰ νὰ πειστεῖ ὁ ἴδιος; Φαίνεται ὅτι στὴν πραγματικότητα δὲν τὸ πιστεύει καὶ μὲ τὴν ἐπανάληψη ἐπιχειρεῖ νὰ τὸ ἐπιβάλλει καὶ στὸν ἑαυτό του, καὶ –ἂν μπορέσει– καὶ στοὺς

ἄλλους. Καὶ θὰ τὸν δικαιολογοῦσε κανεὶς, γιατί, πῶς εἶναι δυνατόν αὐτὸς ὡς Θεολόγος νὰ μὴ γνωρίζει ὅτι στὴ χριστιανικὴ πίστη καὶ ἀλήθεια ἰσχύει καὶ αὐτὸ πού λέει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος: «Τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός, ἵνα κατασχύνῃ τοὺς σοφοὺς» (Α΄ Κορ. 1,27). Ἐπίσης θὰ πρέπει νὰ γνωρίζει πολὺ καλὰ ὡς Θεολόγος ὅτι ἀκόμη καὶ οἱ ἀποφάσεις τῶν συνερχομένων ὡς Οἰκουμ. Συνόδων τίθενται ὑπόψη καὶ ὑπὸ τὴν ἔγκριση τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας, στὸ ὁποῖο συμπεριλαμβάνονται καὶ οἱ ἅπλοι μοναχοὶ καὶ οἱ λαϊκοί¹.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει αὐτὴ ἡ διάκριση μεταξὺ εἰδικῶν καὶ μὴ εἰδικῶν ὀφείλεται ἴσως καὶ εἶναι μᾶλλον παρεπόμενο τῆς ἄλλης παράδοξής του θεωρίας περὶ διακρίσεως ἢ ἀντιδιαστολῆς μεταξὺ ἰδεολογικῆς Ὁρθοδοξίας καὶ ἐκκλησιαστικῆς Ὁρθοδοξίας, γιὰ τὰ ὁποῖα ἀναφερθήκαμε διὰ περισσοτέρων στὸ προηγούμενο ἄρθρο μας².

3. Ἄν καὶ δὲν ἐνδιαφέρει ἴσως ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὸ θέμα τῆς εἰδικότητας, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, ὥστόσο θὰ ἤθελα νὰ θέσω ὑπ' ὄψη τοῦ κ. Μαρτζέλου, ὅτι ὑπηρέτησα ὡς βοηθὸς καὶ ὡς ἐπιμελητὴς στὴν ἔδρα τῆς Πατρολογίας μετ' ἀναγνώσεως τῶν Πατερικῶν ἔργων πάνω ἀπὸ δέκα χρόνια. Ἐπὶ πλέον θὰ ἤθελα νὰ προσθέσω ὅτι Δογματικὴ καὶ Κανονικὸ Δίκαιο ἔχουν μεγάλο σύνδεσμο. Καλὸς κανονολόγος δὲν νοεῖται, ἂν δὲν εἶναι καλὸς δογματολόγος, καὶ ἀντιστρόφως. Αὐτὰ ἔχουν μεγάλη σχέση. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ σχετικὴ Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, στὴν ὁποία συμμετεῖχα πάνω ἀπὸ εἴκοσι χρόνια, ὀνομάζεται «Σ.Ε. Δογματικῶν καὶ Νομοκανονικῶν ζητημάτων», ἢ ἀντιστρόφως, Νόμοκανονικῶν καὶ Δογματικῶν ζητημάτων. Ἐν πάσῃ περιπτώσει πρέπει νὰ γνωρίζει ὅτι, ὅταν κάποιος ἐκφράζεται ὑποτιμητικὰ γιὰ τὸ συνομιλητὴ του, δὲν ἐκτίθεται ὁ συνομιλητής, ἀλλὰ ὁ ἴδιος. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου καλὸ εἶναι νὰ μὴν ξεχνᾶμε καὶ τὴν προτροπὴ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: «Τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι ὡς ὑπερέχοντες ἑαυτῶν» (Ρωμ. 12,10).

1. Πολὺ περισσότερα καὶ κατατοπιστικὰ περὶ τοῦ ποῖος εἶναι «εἰδικός» στὰ θεολογικὰ παραθέτει ὁ Καθηγούμενος τῆς Ἱ. Μονῆς Ὁσίου Γρηγορίου Ἀγίου Ὁρους Ἀρχιμ. π. Γεώργιος Καψάνης στὸ ἄρθρο του «Περὶ τῆς “Ὁρθοδοξίας” τῶν Ἀντιχαλκηδονίων» (Δευτέρα ἀπάντησις στὸν καθηγητὴ κ. Γεώργιο Μαρτζέλο), *Θεολογία* 78 (2007) 471-479 καὶ 492-500.

2. Βλ. Παν. Μπούμη, «Περὶ Ἀντιχαλκηδονίων, Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ καὶ νεωτέρων διατριβῶν», *Θεολογία* 77 (2006) 274 ἐξ. καὶ τοῦ ἰδίου στὸ *Ἡ ἔνωση (ὅχι σύνθεση) μετὰ τοὺς Μονοφυσίτες* (στὸ ἐξῆς: *Ἡ ἔνωση*), Ἐκδ. «Ἀρμός», Ἀθήνα 2007, σελ. 26 ἐξ.

4. Ἀντιθέτως γράφοντας γιὰ τὸν ἑαυτό του λέει:

1) Σελ. 606 : «... Ἐπειδὴ γὰρ ὀρισμένες ἀπὸ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως τοῦ ἀγαπητοῦ συναδέλφου ὑπάρχει ἤδη σαφὴς καὶ τεκμηριωμένη ἀπάντηση στὸ ἐκτενὲς ἄρθρο μας ποὺ δημοσιεύεται κατὰ εὐτυχὴ συγκυρία μαζί μὲ τὸ δικό του στὸ περιοδικὸ *Θεολογία*, ἐξ ἀφορμῆς σχετικοῦ δημοσιεύματος, ποὺ συντάχθηκε ἀπὸ μὴ ἔχοντα πανεπιστημιακὴ θεολογικὴ κατάρτιση μοναχὸ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ὁσίου Γρηγορίου τοῦ Ἀγ. Ὁρους, ἀλλὰ καί...» (Γιατί αὐτὴ ἡ τάση νὰ ὑποτιμᾷ;). 2) Σελ. 623: «ὅσα ἀναφέρουμε παραπάνω ὄχι μόνο δὲν εἶναι αὐθαίρετα, ἀλλὰ τοῦναντίον εἶναι ἀπολύτως τεκμηριωμένα». Καὶ 3) Σελ. 630: «Ἐχουμε ἀπαντήσει ἤδη μὲ τρόπο πειστικὸ καὶ θεολογικὰ τεκμηριωμένο στὶς περὶ τοῦ ἀντιθέτου ἀπόψεις τοῦ συντάκτη τοῦ δημοσιεύματος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ὁσίου Γρηγορίου τοῦ Ἀγ. Ὁρους». Γιατί εἶναι «ἀπόλυτος»; Γιατί χαρακτηρίζει ὁ ἴδιος τὸ ἄρθρο του σαφές, τεκμηριωμένο καὶ πειστικὸ; Μήπως καλλίτερα θὰ ἦταν νὰ τὸ κρίνει ὁ ἀναγνώστης του;

5. Καὶ τώρα οὐσιαστικότερα. Ἐρωτᾶται: Θὰ ἤθελε πράγματι ὡς Ὁρθόδοξοι νὰ ὑποχωρήσουμε ἀπὸ τὸ δρόμο τῆς ἀλήθειας, γιὰ νὰ ἀκολουθήσουμε ἄλλο δρόμο; Θὰ ἦταν εὐχαριστήμενος; Θὰ ἦταν πραγματικὰ χαρούμενος, ἀφοῦ ἡ πραγματικὴ χαρὰ εἶναι ἀπόρροια τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας, ὅπως πολὺ χαρακτηριστικὰ ἐπισημαίνει καὶ ὁ Ἀγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὁ ὁποῖος γράφει: «Τίνι γὰρ ἑορτὴ καὶ πανήγυρις; τίνι θυμῆδις³ καὶ ἀγαλλίασις; ἀλλ' ἢ τοῖς φοβουμένοις τὸν Κύριον, τοῖς ...μίαν Ὑπόστασιν ἐν δυοῖν ἀδιαιρέτοις καὶ ἀσυγχύτοις ταῖς φύσεσι γνωριζόμενον καὶ τοῖς αὐτῶν φυσικοῖς ἰδιώμασιν; Ἡμῖν, εὐφροσύνη καὶ χαρὰ πᾶσα ἐόρτιος. Ἡμῖν ὁ Χριστὸς τὰς ἑορτὰς ἐκτετέλεκεν· οὐ γὰρ ἔστι χαίρειν τοῖς ἀσεβέσι»⁴.

6. Καὶ μία ἄλλη παρατήρηση: Γράφει στὸν πιὸ πάνω αὐτοέπαινό του ὅτι «δημοσιεύεται κατὰ εὐτυχὴ συγκυρία» στὸ ἴδιο τεῦχος τῆς «Θεολογίας» τὸ δικό του πρὸς τὸν ἀγιορεῖτη μοναχὸ ἄρθρο μὲ τὸ δικό μου. Αὐτὸ τὸ γράφει προφανῶς κατ' ἀπομίμηση τοῦ χριστιανικοῦ περιοδικοῦ *Ὁ Σωτὴρ* (15-4-2007), ποὺ ἀναφέρει ὅτι «ἡ μελέτη τοῦ καθηγητοῦ κ. Μπούμη, ἡ ὁποία κατ' εὐτυχὴ συγκυρία δημοσιεύεται στὸ ἴδιο τεῦχος... Πρόνοια Θεοῦ ἀσφαλῶς, γιὰ νὰ ἀποφευχθῇ τυχὸν σύγχυσι...». Ἀλλὰ γιατί ὁ κ. Μαρτζέλος μένει στὸ «κατ' εὐτυχὴ συγκυρία» καὶ δὲν προσθέτει τὸ «πρόνοια Θεοῦ»; Νὰ πιστέ-

3. Χαρὰ τῆς καρδιάς ἐκφραζόμενη καὶ μὲ μειδιάμα.

4. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Λόγος εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν*, PG 96,545. Πρβλ. καὶ δ' καν. Πέτρου Ἀλεξανδρείας.

ψουμε ότι σ' αυτό δεν έχει τη σχετική αυτομαρτυρία; Και για να αναφέρουμε και ένα άλλο χαρακτηριστικό γεγονός: Τò θαυμαστό περιστατικό με την Ἀγ. Εὐφημία ἔγινε κατὰ συγκυρία ἢ κατὰ θεία πρόνοια καὶ παραχώρηση, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Δ' Οἰκουμ. Συνόδου, ἢ ὅποια ἀσχολήθηκε με τὸ ζήτημα τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων;

7. Ἀλλ' ὅς ἔλθουμε καὶ σὲ ἄλλα «εἰδικότερα» θέματα τῆς ἀπαντήσεως τοῦ κ. Γ. Μαρτζέλου. Γράφει στὴ σελ. 605: «Ἐπειδὴ ὁ τίτλος τοῦ ἄρθρου τοῦ ἀγαπητοῦ συναδέλφου, ὅπως ἔχει διατυπωθεῖ, δὲν ἀνταποκρίνεται πλήρως στὸ περιεχόμενό του, γιατί ὅσον ἀφορᾷ τὸ σκέλος τῶν “νεωτέρων διατριβῶν” τίποτε δὲν λέγεται ποὺ νὰ ἀναφέρεται σ' αὐτές...». Νομίζω θὰ ἔπρεπε νὰ προσέξει, πρὶν σπεύσει νὰ παρατηρήσει ὅτι δὲν γράφω περὶ διδασκορικῶν εἰδικῶς διατριβῶν, ἀλλὰ γενικῶς περὶ νεωτέρων διατριβῶν. Μήπως τὰ δικά του κείμενα δὲν εἶναι διατριβές, ἢ μήπως δὲν τὰ θεωρεῖ διατριβές, ἀλλὰ πρόχειρα κατασκευάσματα; Μάλιστα, τὸ Λεξικὸ τῆς Προῴας τοῦ καθηγητοῦ τῆς Γλωσσολογίας Ί. Ἀναγνωστόπουλου, τὸ ὅποιο ἀδικαιολογήτως καὶ αὐθαιρέτως ὑποτιμᾷ, στὸ λῆμμα *διατριβή*, ἐλπίζω νὰ τὸν κατατοπίσει ἀρκετά. Ἐπίσης, νομίζω, θὰ πρέπει νὰ γνωρίζει ὅτι καὶ ἡ «διατριβή» τοῦ ἀπηχεῖ τίς θέσεις καὶ νεοτέρων διατριβῶν διδασκορικῶν, γιὰ τίς ὁποῖες ἦταν καὶ ὑπεύθυνος. Ἀλλά, ἐν πάσῃ περιπτώσει, γιατί νὰ θέλουμε νὰ βάζουμε μπροστὰ καὶ τοὺς νεώτερους θεολόγους;

8. Περαιτέρω. Μέμφεται τοὺς ἄλλους ὅτι χρησιμοποιοῦν ὑποθέσεις μετὰ τὴν κατηγορία μάλιστα τῆς παραχαράξεως, λέγοντας (σελ. 606-607): «Κατ' ἀρχὴν προξενεῖ ἐντύπωση ὁ τρόπος, μετὰ τὸν ὅποιο ἐρμηνεύει ὁ ἀγαπητὸς συνάδελφος τὴ φράση τοῦ ἁγ. Ἰωάννη τοῦ Δαμασκηνοῦ γιὰ τοὺς Ἀντιχαλκηδονίους “...τὰ δὲ ἄλλα πάντα ὀρθόδοξοι ὑπάρχοντες”, παραχαράσσοντας πλήρως τὴ σημασία τῆς μετὰ αὐθαίρετες καὶ ἀνυπόστατες ἱστοριοφιλολογικὰς ὑποθέσεις. “Φαίνεται”, γράφει, “...ὅτι τουλάχιστον κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ οἱ Μονοφυσίτες δὲν εἶχαν προχωρήσει σὲ ἄλλες ἐσφαλμένες διδασκαλίες καὶ γι' αὐτὸ παρατηρεῖ “τὰ δὲ ἄλλα πάντα ὀρθόδοξοι ὑπάρχοντες”».

9. Καὶ ἐνῶ κατηγορεῖ τοὺς ἄλλους ὅτι χρησιμοποιοῦν ὑποθέσεις (μετὰ τὸ θέμα τῆς παραχαράξεως θὰ ἀσχοληθοῦμε πιὸ κάτω), ὁ ἴδιος δὲν παραλείπει ἐπανειλημμένως νὰ καταφεύγει σὲ ὑποθέσεις ἀναιρώντας ἔτσι τὸν ἑαυτό του.

Ἔτσι ἐκτὸς τοῦ ἀνωτέρω, στὴ σελ. 609 γράφει, ἔχοντας ὁδηγὸ τὴ δική του «ἀντίληψη» στὴν πληροφορία τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ : «Αἰγύ-

πιοι, οἱ καὶ Μονοφυσῖται ...τὰ δὲ ἄλλα πάντα ὀρθόδοξοι ὑπάρχοντες». Γράφει λοιπόν: «Ὅπως ἀντιλαμβανόμαστε, ἂν οἱ Ἀντιχαλκηδόνιοι ἀσπάζονταν τὴν αἵρεση τοῦ Τριθεϊσμοῦ, ἀσφαλῶς καὶ ὁ Δαμασκηνός δὲν θὰ προέβαινε σὲ μιὰ τέτοια διαπίστωση, ἀναγνωρίζοντας τὴν “ὀρθοδοξία” τους ὡς πρὸς ὅλα τὰ ἄλλα ἐκτὸς τῆς ἀποδοχῆς τῆς Δ’ Οἰκουμενικῆς Συνόδου». Πρβλ. καὶ σελ. 613, ὡς καὶ 620.

10. Ἐπίσης στὴ σελ. 622, θέλοντας νὰ δικαιολογήσει πάλι τὸν Σεβήρο, γράφει ὑποθετικά: «Καὶ αὐτὸ τουλάχιστον φαίνεται νὰ τὸ δέχεται ρητὰ καὶ ἀπερίφραστα στὰ παρατιθέμενα ἀνωτέρω χωρία ὁ Σεβήρος. Ἀλλοῦ λοιπὸν ἂς ἀναζητήσῃ ὁ ἀγαπητὸς συνάδελφος τὴν ἐκ μέρους τοῦ Δαμασκηνοῦ θεώρηση τοῦ Σεβήρου ὡς αἰρετικοῦ· ὄχι στὰ παραπάνω δύο χωρία, γιὰτὶ αὐτὰ ἀπὸ ἀποψη δογματικῆς διατυπώσεως εἶναι ἀπολύτως ὀρθόδοξα καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν προσφέρονται γιὰ ἐκμετάλλευση περὶ τοῦ ἀντιθέτου». Πρέπει, νομίζω, νὰ τὰ ξαναποῦμε πιὸ «ρητὰ καὶ ἀπερίφραστα» γιὰ τὰ «δύο χωρία» καὶ ἂν αὐτὰ εἶναι πράγματι «ἀπολύτως ὀρθόδοξα», ὅπως ἰσχυρίζεται.

Πάντως, ὅπως διαπιστώνουμε, βαδίζει, ἀναιρῶν ἑαυτὸν, καὶ μὲ ὑποθέσεις.

11. Ἐκτὸς τῶν ἄλλων ὁ κ. Μαρτζέλος θέλει νὰ κάνει τὸν εἰδικὸ καὶ στὰ γραμματολογικά. Γιατί θέλει νὰ «μπερδεύεται» (γιατὶ καὶ πράγματι «μπερδεύεται») καὶ μ’ αὐτά: Ἦς δοῦμε. Στὴ σελ. 609 ἐρωτᾷ: «Ἀπὸ ποῦ λοιπὸν ὁ ἀγαπητὸς συνάδελφος ἔβγαλε τὸ συμπέρασμα ὅτι “ὁ Ἁγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός δὲν μιλάει γιὰ τὴν ἐποχὴ του, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἐποχὴ τῆς πρωτοεμφανίσεως τῶν μονοφυσιτῶν καὶ πρὶν ἀποσχισθοῦν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν”;» Αὐτὸ ἐμεῖς, ὡς γνωστόν, τὸ στηρίξαμε στὴν ἔκφραση τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ «...τὰ δὲ ἄλλα πάντα ὀρθόδοξοι ὑπάρχοντες», τὸ ὁποῖο εἶναι κατάληξη τῆς ἐξῆς περικοπῆς: «Αἰγύπτιοι, οἱ καὶ Σχηματικοί (ἢ Σχισματικοί), καὶ Μονοφυσῖται· οἱ προφάσει τοῦ ἐν Χαλκηδόνι συντάγματος τοῦ τόπου ἀποσχίσαντες τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Αἰγύπτιοι (ἢ Αἰγυπτιακοί) δὲ προσείρηνται, διὰ τὸ πρῶτους Αἰγυπτίους κατάρξασθαι τούτου τοῦ σχήματος ἐπὶ Μαρκιανοῦ καὶ Οὐαλεντινιανοῦ τῶν βασιλέων· τὰ δὲ ἄλλα πάντα ὀρθόδοξοι ὑπάρχοντες» (PG 94,741A). Ἐγγραφα λοιπὸν ἐγώ: «Φαίνεται ...ὅτι τουλάχιστον κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ οἱ Μονοφυσῖτες δὲν εἶχαν προχωρήσῃ σὲ ἄλλες ἐσφαλμένες διδασκαλίες καὶ γι’ αὐτὸ παρατηρεῖ “τὰ δὲ ἄλλα πάντα ὀρθόδοξοι ὑπάρχοντες”. Θὰ μπορούσε μάλιστα νὰ ἰσχυριστεῖ κάποιος, ἔχοντας ὑπ’ ὄψη του ὅλο τὸ κείμενο καὶ εἰδικώτερα τὸ συγκεκριμένο σημεῖο, ὅτι ὁ Ἁγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός δὲν μιλάει

για την εποχή του, αλλά για την εποχή της πρωτοεμφανίσεως τῶν μονοφυσιτῶν καὶ πρὶν ἀποσχισθοῦν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν⁵.

12. Θέλοντας ὁμῶς ὁ κ. Μαρτζέλος νὰ ἀποκρούσει τὴν ἐρμηνεία ποὺ δίδω-
νω στὸ «τὰ δὲ ἄλλα πάντα ὀρθόδοξοι ὑπάρχοντες» ἀπομονώνει τὴν τελευ-
ταία μου πρόταση, μπερδεύεται, ὅπως θὰ διαπιστώσουμε πιὸ κάτω, καὶ λέ-
ει (σελ. 609): «Δὲν ἀντιλαμβάνεται (ὁ κ. Μπούμης) ὅτι, ἂν ὁ Δαμασκηνὸς
δὲν ἀναφερόταν στὴν εποχή του, ἀλλὰ σὲ προγενέστερη ἐποχή, δὲν θὰ
ἔγραφε “ὀρθόδοξοι ὑπάρχοντες”, ἀλλὰ “ὀρθόδοξοι ὑπάρξαντες”»· «Ὅμως
δὲν ἀντιλαμβάνεται καὶ ὁ κ. Μαρτζέλος καὶ δὲν συλλογιέται ὅτι, ἂν ἔλεγε ὁ
Δαμασκηνὸς «τὰ δὲ ἄλλα πάντα ὀρθόδοξοι ὑπάρξαντες», αὐτὸ θὰ ἐσήμαι-
νε κατ’ ἀντίθεση πρὸς τὸ τότε, ὅτι τώρα, στὴν εποχή του, δὲν εἶναι οὔτε καθ’
ὅλα τὰ ἄλλα ὀρθόδοξοι. Αὐτὸ θὰ ἠθελε ὁ κ. Μαρτζέλος νὰ πεῖ ἔτσι ἀπρόσε-
κτα ὁ Δαμασκηνὸς; Ἀλλὰ ὁ Δαμασκηνὸς ἠθελε νὰ εἶναι προσεκτικός. Ἴσως
δὲν εἶχε γνώση πλήρη τῆς μετὰ ταῦτα ἐξελίξεως τῶν πραγμάτων μέσα στοὺς
κόλπους τῶν Μονοφυσιτῶν. Ἐξάλλου, ἔτσι ὁ Δαμασκηνὸς δὲν ἐμφανίζεται
μόνο ἀκριβῆς, ἀλλὰ εἶναι καὶ εὐγενής.

13. Ἐπίσης ἐπιχειρώντας νὰ ἀποκρούσει τὴν (ὑπό)θεσὴ μου ὁ κ. Μαρ-
τζέλος λέει ὅτι τὸ «τὰ δὲ ἄλλα πάντα ὀρθόδοξοι ὑπάρχοντες» ἰσοδυναμεῖ μὲ
τὸ «κατὰ τὰ δὲ ἄλλα πάντα Ὁρθόδοξοι ὄντες». Λέει συγκεκριμένως: «...ἡ
μετοχή “ὄντες” δὲν θὰ διέφερε νοηματικὰ σὲ τίποτε ἀπὸ τὴ μετοχή “ὑπάρ-
χοντες”» (σελ. 609, ὑπόσημ. 9), καὶ σημειώνει: «Μάλιστα ἡ φράση “ὀρθόδο-
ξοι ὑπάρχοντες” σημαίνει κατὰ τὸ Δαμασκηνὸ ὅχι μόνο ὅτι αὐτοὶ ἦσαν
“ὀρθόδοξοι” σὲ προγενέστερη ἐποχή, ἀλλὰ καὶ ὅτι “ἐξακολουθοῦν νὰ
εἶναι” μέχρι τὴν ἐποχή του» (σελ. 609-610). Ἀλλὰ οὔτε αὐτὸ μπορούσε νὰ
διαβεβαιώσει ὁ Δαμασκηνὸς, γιατί συνήθως «ἐνὸς κακοῦ γινομένου μύρια
ἔπονται». Γι’ αὐτὸ χρησιμοποίησε τὸ ὑπάρχοντες ἀντὶ τοῦ βεβαίου ὄντες.
Ἄν μπορούσε νὰ τὸ διαβεβαιώσει, νομίζει ὅτι δὲν θὰ τὸ ἔπραττε; Αὐτὸ τὸ
ἄφησε γιὰ τοὺς νεώτερους ἐπιστήμονες. Ὁ Δαμασκηνὸς ἠθελε νὰ εἶναι καὶ
ἀντικειμενικός, ἐκτὸς τοῦ ὅτι τὸν φώτιζε καὶ ὁ Θεός. Ἄλλωστε στὸ ὅτι μι-
λάει ὁ Δαμασκηνὸς κυρίως γιὰ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐμφανίσεώς τους (τῶν Μονο-
φυσιτῶν), ὁδηγεῖται ὁ ἀναγνώστης καὶ ἀπὸ τὰ ρήματα τῆς προηγούμενης
περιοκῆς («ἀποσχίσαντες» καὶ «προσείρηνται»), ἀλλὰ καὶ κυρίως ἀπὸ
αὐτὸ τῆς προηγούμενης προτάσεως, τὸ «κατάρξασθαι».

5. Πρβλ. Παν. Μπούμη, «Περὶ Ἀντιχαλκηδονίων», *Θεολογία* 77 (2006) 266 ἑξ., καὶ
στοῦ ἰδίου, *Ἡ ἔνωση*, σελ. 13 ἑξ.

14. Πολὺ καλὰ παρατηρεῖ (σελ. 610) ὁ κ. Μαρτζέλος γιὰ τοὺς ἄλλους: «Τὸ γεγονὸς ὅτι εἴμαστε Καθηγητὲς Πανεπιστημίου δὲν σημαίνει ὅτι μποροῦμε νὰ λέμε ὅ,τι θέλουμε, *ὅταν μάλιστα δὲν εἴμαστε εἰδικοί* στὰ θέματα, γιὰ τὰ ὁποῖα ἀποφαινόμαστε. Ἐκτὸς βέβαια κι' ἂν θέλουμε νὰ δημιουργήσουμε τὴν ἐντύπωση πρὸς τοὺς ἀγνοοῦντες τὰ θέματα αὐτά». Διερωτήθηκε ὁμως, ἂν ἰσχύουν τὰ ἴδια καὶ γιὰ τὸν ἴδιο, ὅταν κάνει τὸν εἰδικὸ καὶ στὰ γραμματολογικά; Παρὰ ταῦτα καὶ γιὰ τὸν Δαμασκηνὸ λέει (σελ. 611) γενικότερα: «Αὐτὸ ὁμως δὲν σημαίνει ὅτι θὰ πρέπει νὰ ἔχουμε τὴν ἀπαίτηση νὰ ἐκφράζεται πάντοτε μὲ ἀπόλυτη ἀκρίβεια, καὶ ὅταν ἀκόμη κατὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν διαφορῶν αἰρέσεων ἀναφέρεται σὲ ἐπιμέρους πτυχὲς τῆς διδασκαλίας τους». Δηλαδή ἰσχυρίζεται καὶ πάλι ὅτι ὁ Δαμασκηνὸς τοὺς ἀδικεῖ; Δὲν ἀναγνωρίζει ὅτι αὐτὸ καὶ μόνο ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα δὲν ἰσχύει γιὰ τὸν Δαμασκηνό, ὁ ὁποῖος ἀποδεικνύεται καὶ ἀκριβοδίκατος καὶ εὐγενής;

2. Ὁ παρανοημένος (ἢ καὶ παραπονημένος;) ὡς Θεολόγος Δογματολόγος Ἰωάννης Δαμασκηνός.

15. Ἀλλὰ δυστυχῶς ὁ κ. Μαρτζέλος αὐτὴν τὴν ἐπιθετικὴ τακτικὴ του πρὸς τὸν Ἅγιο τὴ συνεχίζει : Ἀπομακρύνεται καὶ πάλι ἀπὸ τὴν ὅλη συνάφεια (Kontext) τῶν κειμένων τοῦ Ἅγ. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ «μπερδεύεται», νὰ μὴν ἐξάγει τὸ ὀρθὸ συμπέρασμα καὶ νὰ δημιουργεῖ κακὴ ἐντύπωση. Στὴ σελ. 612 γράφει: «Ἐπειτα θὰ θέλαμε στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ ρωτήσουμε τὸν ἀγαπητὸ συνάδελφο: δὲν κατανοεῖ ὅτι ὑπάρχει ἐν προκειμένῳ πρόβλημα ποὺ ἀπαιτεῖ ἐπιστημονικὴ ἀπάντηση, ὅταν ἀπὸ τὴ μία μεριὰ ὁ Δαμασκηνὸς κατηγορεῖ τὸ Διόσκορο καὶ τὸ Σεβήρο ὅτι δέχονται ἀνάκραση καὶ φυρμὸ τῶν φύσεων, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ ἴδιοι ἀπορρίπτουν ρητὰ καὶ κατηγορηματικὰ τὴν ἀνάκραση, τὴ σύγχυση καὶ τὸ φυρμό τους; Ποιὰ ἀπάντηση θὰ μποροῦσε νὰ δώσει κανεὶς στὸ ἐν λόγῳ πρόβλημα; Θὰ ἦταν ἀπὸ ἀποψη ἐπιστημονικῆς δεοντολογίας καὶ εἰδικότερα ἀπὸ ἀποψη ἐπιστημονικῆς μεθοδολογίας σωστό, προκειμένου νὰ μορφώσει κανεὶς ὀρθὴ γνώμη γιὰ τὸ ἂν οἱ Ἀντιχαλκηδόνιοι δέχονται ἀνάκραση καὶ φυρμὸ τῶν φύσεων, νὰ στηριχθεῖ ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο στὶς παραπάνω κατηγορίες τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ νὰ ἀγνοήσει τελείως τὶς ρητὲς καὶ κατηγορηματικὲς διαβεβαιώσεις τοῦ Διοσκόρου καὶ τοῦ Σεβήρου, μὲ τὶς ὁποῖες ἐν εἰδει ὁμολογίας ἀπορρίπτουν καὶ καταδικάζουν τὴν ἀνάκραση, τὴ σύγχυση καὶ

τὸ φυρμὸ τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ μετὰ τὴν ἔνωση; Καμὰ ἐπιστημονικὴ βαρύτητα δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἔχει μία τέτοια μέθοδος».

«Ἀκούετω ταῦτα καὶ Ἰωάννης Δαμασκηνός». Ἄν ὅμως δὲν ἐνδιαφέρεται νὰ ἀκούσει «ταῦτα», ἅς ἀκούσει τουλάχιστον τὰ ἀμέσως ἐπόμενα, τὰ ὁποῖα τὸν ἐνδιαφέρουν ἄμεσα:

16. Συνεχίζει λοιπὸν ὁ κ. Μαρτζέλος: «Ἀλλὰ ἀκόμη καὶ στὴν περίπτωσιν πού θὰ ἤθελε νὰ στηριχθεῖ κανεὶς ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο στὸ Δαμασκηνό, πῶς θὰ μπορούσε νὰ συμβιβάσει τὶς παραπάνω κατηγορίες του κατὰ τῶν δύο ἡγετῶν τῶν Ἀντιχαλκηδονίων μὲ τὴ σαφῆ τοποθέτησή του, πού διατυπώνει μάλιστα σὲ πλείστα σημεῖα τῶν ἔργων του, ὅτι οἱ Ἀντιχαλκηδόνιοι ὁμολογοῦν “τὴν διαφορὰν τῶν φύσεων καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν” καὶ κατὰ συνέπεια ὅτι δὲν δέχονται “σύγχυση”, “ἀνάκραση” καὶ “φυρμό” τῶν φύσεων;» Καὶ σὲ σχετικὴ ὑποσημείωση παραπέμπει σὲ χωρία τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ. Εὐτυχῶς ὅμως πού ὁ Δαμασκηνός «ἄκουσε», προνόησε καὶ μᾶς παρέδωσε τὰ ἐν λόγω χωρία, ὅχι ὅμως ἀπομονωμένα καὶ κολοβωμένα ἀλλὰ ὁλοκληρωμένα μὲ τὴ συνάφειά τους, τὸ Kontext τους. Τὰ παραθέτουμε μὲ τὴ σειρὰ πού τὰ ἔχει στὴν ὑποσημείωση καὶ ὁ κ. Μαρτζέλος.

17. Ἔτσι ὁ Ἁγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός γράφει, θέτοντας τοὺς ἀντιφρονοῦντες πρὸς αὐτὸν καὶ τοὺς ἀντιφάσκοντες πρὸς ἑαυτούς, πρὸ διλημμάτων:

α) Κατὰ Ἰακωβιτῶν, 33-34, PG 94,1452D-1453A: «Μιᾶς οὖν φύσεως τὰ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς λέγοντες, ὑποστάσεις ταύτας, καὶ οὐ φύσεις ὁμολογήσοιτε. Εἰ δὲ τάληθές τοῦ ψεύδους προαιρούμενοι, μιᾶς φύσεως τὰ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς μετὰ τὴν ἔνωσιν εἶπετε, φύσεις ταῦτα ὁμολογήσοιτε. Εἰ τὴν διαφορὰν τῶν φύσεων καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν ὁμολογεῖτε, πῶς τῶν φύσεων πληθυντικῶς λέγοντες, οὐ δύο φύσεις ὁμολογεῖτε».

β) Ἐπίσης Κατὰ Ἰακωβιτῶν, 23, PG 94,1448D-1449A: «Ἐλεσθε (= ἐκλέξτε) τοιγαροῦν τούτων θάτερον, ἢ δύο ὑποστάσεις μετὰ τὴν ἔνωσιν τὸν Χριστὸν εἶπατε... ἢ δύο φύσεις τὸν Χριστὸν μεθ' ἡμῶν καὶ τῆς ἀληθείας κηρύξατε, ὧν καὶ τὴν διαφορὰν ὁμολογεῖτε. Οὐσιῶν γὰρ διαφορὰν λέγοντες, οὐσῶν λέγειν καὶ σωζομένων ἀναγκασθήσεσθε. Τοῦ γὰρ μὴ ὄντος οὔτε διαφορὰ ἂν εἴη. Πῶς γὰρ διαφέρουσι τὰ μὴ σωζόμενα, εἰ δὲ ὄντως σώζονται, καὶ ἀριθμείσθωσαν».

γ) Κατὰ Ἰακωβιτῶν, 42, PG 94,1456A: «Προτάπτειν σὺνηθες τῷ φιλοσόφῳ λόγῳ τὸν περὶ ποσότητος λόγον τοῦ περὶ ποιότητος, καὶ τὴν αἰτίαν προσίτησιν, ὡς ἔνθα ποιότης, καὶ ποσότης πάντως θεωρηθήσεται. Ἡ γὰρ διαφορὰ διαφερόντων ἐστὶ διαφορὰ. Πῶς οὖν ποιότητων οὐσιωδῶν διαφορὰν λέγοντες, τῶν οὐσιωδῶς διαφερόντων τὸν ἀριθμὸν οὐχ ὁμολογεῖτε;».

δ) Ἐπίσης *Κατὰ Ἰακωβιτῶν*, 44, PG 94,1456D: «Εἰ οὖν ταῦτα οὕτως ἔχει, πῶς ὑμεῖς καὶ τὴν διαφορὰν εἰδότες, καὶ τὰς ιδιότητας ὁμολογοῦντες τῶν φύσεων, μίαν ταύτην καὶ οὐ δύο κηρύττετε; καὶ οὐδὲ τὰ τῆς συγχύσεως τοῖς ἀσυγχύτοις διδόατε; Ἀλλὰ δηλον, ὡς τροπὴν καὶ ἀφανισμόν, καὶ συνουσίωσιν ὠδίνετε μὲν, εἰς τοῦμφανὲς δὲ προάγειν ἐντροπῇ τῆς ἀσεβείας οὐ βούλεσθε».

Ἰδιαιτέρως τὸ κείμενο αὐτὸ τοὺς καταλογίζει ἀμφίρροπες ἢ διγλωσσικὲς τάσεις, ἂν ὅχι ὑποκριτικὰς ἢ φοβικὰς «ἐν-τροπές». Πάντως τοὺς κατηγορεῖ ὅτι «ὠδίνουν (= κοιλοπονοῦν) συνουσίωσιν καὶ τροπὴν» τῶν δύο φύσεων.

18. Μὲ τὴν τελευταία αὐτὴ ἀποστροφὴ τοῦ Δαμασκηνοῦ νομίζω ὅτι θὰ μπορούσαμε νὰ κλείσουμε τὴν παράθεσιν τῶν παραπεμπομένων ἀπὸ τὸν κ. Μαρτζέλο, ἀλλὰ μὴ παρατιθεμένων οὔτε σὲ ὑποσημείωση σχετικῶν χωρίων. Γιατί ἄραγε; Πλὴν ὅμως κρίναμε σκόπιμο νὰ παραθέσουμε ἐν συνεχείᾳ καὶ τὰ ὑπόλοιπα μὴ ὑπὸ τοῦ κ. Μαρτζέλου παρατιθέμενα, ἀλλὰ μόνο παραπεμπόμενα χωρία, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ κρίνει αὐτὰ ὁ ἀγαπητὸς ἀναγνώστης, βάσει τῆς ἀνωτέρω ἰδίᾳ τελευταίας ἀποστροφῆς τοῦ Ἅγ. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Γιὰ νὰ διαπιστώσει, πῶς ὁ Πατὴρ ἀνατρέπει τὴν δῆθεν ὁμολογίαν τοὺς περὶ δύο φύσεων ἀσυγχύτων, ὅπως ἀντιθέτως νομίζει καὶ ἰσχυρίζεται ὁ κ. Μαρτζέλος.

ε) Στὸ *Περὶ συνθέτου φύσεως, κατὰ ἀκεφάλων*, 2, PG 95,116 AB ἐρωτᾷ: «Καὶ πάλιν Πῶς ὁμολογεῖτε τὴν τῶν φύσεων διαφορὰν; Ἡ γὰρ διαφορὰ τοῦλάχιστον δύο εἰσάγει τὰ διαφέροντα, ἢ φύσεις, ἢ ὑποστάσεις· ἢ μίαν ὑπόστασιν ἀλλοιουμένην καὶ μεταβαλλομένην, κατὰ τὸ χωριστὸν συμβεβηκός... λείπεται οὖν τῶν φύσεων λέγειν ὑμᾶς διαφορὰν, ὡς καὶ ὁμολογεῖτε· καὶ τὴν τῶν φύσεων διαφορὰν ὁμολογοῦντας, πρῶτον τὰς φύσεις ὁμολογεῖν ὧν ἐστὶν ἡ διαφορὰ· τῶν μὲν γὰρ οὐσιῶν μὴ οὐσῶν, οὐδὲ αἱ οὐσιώδεις ἔσονται διαφοραί. Εἰ δὲ μία φύσις ἐστίν, ὥσπερ καὶ μία ὑπόστασις ἐπὶ Χριστοῦ, διὰ τί φύσεων διαφορὰν λέγοντες, οὐ λέγετε καὶ ὑποστάσεων διαφορὰν ἐπ' αὐτοῦ; Διὰ τί ἐκ δύο φύσεων λέγοντες τὸν Χριστόν, οὐ φατε αὐτὸν καὶ ἐκ δύο ὑποστάσεων;»

στ) Ἐπίσης στὸ *Περὶ συνθέτου φύσεως*, 4, PG 95,117C, ἐρωτᾷ: «Διὰ τί δὲ φύσιν θεότητος, καὶ φύσιν σαρκὸς ἐπὶ Χριστοῦ ὁμολογοῦντες, καὶ ἄλλο καὶ ἄλλο λέγοντες, δύο φύσεις οὐ λέγετε; ἐκεῖ φοβούμενοι φόβον, οὗ οὐδεὶς φόβος; Καὶ φασιν, ὅτι Ὁ ἀριθμὸς ἀρχὴ ἐστὶ τῆς διαιρέσεως· καὶ τὴν διαίρεσιν φεύγοντες, οὗ φαμεν δύο τοῦ Χριστοῦ τὰς φύσεις. Πρὸς οὓς λέγομεν, ὅτι Πᾶς ἀριθμὸς τῆς ποσότητος τῶν ἀριθμουμένων ἐστὶ σημαντικός, οὐ τῆς σχέσεως».

Ἐδῶ ὡς καλὸς διδάσκαλος ὁ Δαμασκηνὸς τοὺς βοηθάει νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὶς δῆθεν (;) φοβικὲς τοὺς καταστάσεις ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς σαφοῦς ἀριθμήσεως τῶν δύο φύσεων τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

19. ζ) Ἐπίσης στὸ *Περὶ συνθέτου φύσεως*, 8, PG 95,121C προσθέτει ἐπεξηγηματικῶς καὶ διλημματικῶς: «Ἐπι, τὰς οὐσίας αἱ συστατικαὶ τῶν οὐσιῶν διαφοραὶ συνιστῶσι· διὸ καὶ οὐσιώδεις καὶ συστατικαὶ λέγονται, καὶ ἐν ταῖς οὐσίαις ὑφίστανται. Εἰ οὖν τὰς συστατικὰς τῶν οὐσιῶν διαφορὰς ἐπὶ Χριστοῦ ὁμολογεῖτε, ἀνάγκη καὶ τὰς οὐσίας ὁμολογεῖν. Τίνων γὰρ ἔσονται; καὶ μὴ συνιστῶσαι οὐσίας, περιττῶς ἔσονται».

η) Τέλος, στὸ ἔργο του *Περὶ τῶν ἐν Χριστῷ δύο θελημάτων καὶ ἐνεργειῶν καὶ τῶν λοιπῶν φυσικῶν ιδιωμάτων*· ἐξ ἐπιδρομῆς δὲ καὶ περὶ δύο φύσεων καὶ περὶ μιᾶς ὑποστάσεως, 28, PG 95,164D ἔχει τὸ ἑξῆς ὄχι μόνο χαρακτηριστικό, ἀλλὰ καὶ καταγγελτικό - ἐλεγκτικό ὑποθετικό σχῆμα λόγου: «Εἰ οἱ μίαν φύσιν ἐπὶ Χριστοῦ ὁμολογοῦντες σύνθετον, καὶ τὰς δύο ἀπαρνούμενοι, τὴν τῶν φύσεων διαφορὰν καταδέχονται, πῶς οἱ (οὖν) δύο φύσεις ἐπὶ Χριστοῦ [ὁμολογοῦντες καί] καταγγέλλοντες, μίαν ἐπ' αὐτοῦ θέλῃσιν τερατεύεσθε (τερατεύονται);».

20. Νομίζω μετὰ τὴν πιὸ ολοκληρωμένη καὶ μὴ κολοβωμένη παράθεσις τῶν σχετικῶν χωρίων ὅτι ὁ κ. Μαρτζέλος μὲ λίγη καλὴ θέλησις, ὅπως καὶ κάθε ἀναγνώστης μὲ μιὰ καλὴ γνώσις τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν, θὰ διαπιστώσουν, ἂν εἶναι σωστὰ αὐτὰ τὰ ὁποῖα κατηγορεῖ τὸν Ἀγ. Ἰωάννη τὸν Δαμασκηνό. Θὰ διαπιστώσουν, ἂν στὰ ἐν λόγω χωρία ὁ Δαμασκηνὸς τοποθετεῖται καὶ μάλιστα σαφῶς ὅτι «οἱ Ἀντιχαλκηδόνιοι ὁμολογοῦν “τὴν διαφορὰν τῶν φύσεων καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν καὶ κατὰ συνέπεια ὅτι δὲν δέχονται σύγχυσις”».

Ἀντιθέτως, νομίζουμε, θὰ διαπιστώσουν ὅτι ὁ Δαμασκηνός, διαλεγόμενος, τοὺς θέτει πρὸ διλημμάτων καὶ μάλιστα ἐλεγκτικῶν καὶ ἀνατρεπτικῶν τῶν θέσεών τους: Π.χ. ἐὰν δέχεσθε, ἢ ἐφ' ὅσον δέχεσθε τοῦτο (τὴ διαφορὰ τῶν φύσεων), γιατί δὲν δέχεσθε καὶ τὸ ἄλλο (τὸν ἀριθμὸ τῶν δύο φύσεων). Ὁ Δαμασκηνὸς ὄχι μόνο δὲν ἀναγνωρίζει ὅτι δέχονται τὶς δύο φύσεις ἀσυχχῶς μετὰ τὴν ἔνωσις, ἀλλὰ ἀγωνίζεται νὰ τοὺς πείσει νὰ δεχθῶν τὶς δύο φύσεις καὶ μετὰ τὴν ἔνωσις. Αὐτὰ δὲν τὰ πρόσεξε ὁ κ. Μαρτζέλος;

21. Αὐτὴ ἡ «ἀπροσεξία» μήπως ἰσχύει καὶ γιὰ τὰ κατωτέρω; Νὰ μᾶς συγχωρήσει. Θέτουμε αὐτὸ τὸ ἐρώτημα, γιατί στὶς σελ. 615-616 γράφει: «Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἃς μᾶς ἐπιτραπεί νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι, ὅταν ἀναφερόμαστε σ' ἓναν αἵρετικὸ γιὰ τὴ συνείδησις τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ὁ Σεβήρος, δὲν σημαίνει ὅτι μποροῦμε νὰ λέμε ὅ,τι θέλουμε, γιὰ νὰ τεκμηριώσουμε τὸν αἵρετικὸν

χαρακτῆρα τῆς διδασκαλίας του. Ἔργο καὶ εὐθύνη τῆς ἐπιστήμης τῆς Θεολογίας εἶναι νὰ διερευνᾷ καὶ νὰ ἀναδεικνύει τὴν ἀληθῆ ἔννοια τῆς διδασκαλίας ὅχι μόνο τῶν Πατέρων ἀλλὰ καὶ τῶν αἵρετικῶν». Τίθεται, λοιπόν, τὸ ἐρώτημα· αὐτὰ τὰ γράφει γιὰ τὸν Ἄγ. Ἰωάννη Δαμασκηνὸ ἢ γιὰ μᾶς καὶ τὸν κ. Μαρτζέλο; Ἰσχύουν γιὰ ὅλους μας; Ἐπίσης, μὲ τὸ νὰ λέει «ὅταν ἀναφερόμαστε σ' ἓναν αἵρετικὸ γιὰ τὴ συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ὁ Σεβήρος», δέχεται καὶ θέλει νὰ διακηρύξει ὅτι ὁ Σεβήρος εἶναι αἵρετικὸς γιὰ τὴ συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὅχι γι' αὐτόν; Αὐτὸς δὲν περιλαμβάνεται μέσα στὴ Συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας, μέσα στοὺς πλῆρωμα τῆς Ἐκκλησίας;

22. Ἄς προχωρήσουμε ὅμως καὶ περαιτέρω. Ἄς ἔλθουμε σ' ἓνα διπλὸ ἐρώτημα: Μήπως δὲν ἔδωσε τὴ δέουσα προσοχὴ στὶς λεπτὲς διακρίσεις τῶν κειμένων καὶ ἐπομένως τὴν πρέπουσα ἀπάντηση στὶς αἰτιάσεις καὶ «καταγγελίες» τοῦ Δαμασκηνοῦ γιὰ τὸν Σεβήρο; Μήπως καὶ γι' αὐτὸ καταλήγει καὶ σὲ ἄλλες ἀκούσιες ἢ σκοπίμες (ἀλλὰ πάντως ἄσκοπες) παρανοήσεις ἐπάνω καὶ σὲ μία ἄλλη πτυχὴ τοῦ θέματος τῶν δύο φύσεων τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ; Θέτουμε αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα, γιὰ τὸν πειράζουν καὶ οἱ ἐξῆς προτάσεις μας, ὅπως τὶς παραθέτει στὴ σελ. 615: «Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἡ χρησιμοποίησις μάλιστα, ὅπως ἐχρησιμοποιεῖτο, τοῦ ὅρου σύνθεσις ἀντὶ ἑνώσεως τῶν δύο φύσεων ἐφαίνετο στὸν Δαμασκηνὸ ἀδόκιμη, ἂν ὅχι ὑποπτη τουλάχιστον γιὰ συγχύσεις ἢ ἀμφιλογίες».

23. Ἐδῶ καὶ πρὶν προχωρήσουμε ἀναγκαζόμαστε νὰ ὑπογραμμίσουμε τὴν πρόταση «μάλιστα, ὅπως ἐχρησιμοποιεῖτο», γιὰ νὰ τὴν προσέξει δεόντως καὶ ὁ ἀγαπητὸς συνάδελφος κ. Μαρτζέλος. Καὶ τοῦτο, γιὰ τὴν συνεχιζόντας καὶ ἐπιχειρῶντας νὰ ὑπερασπιστεῖ τὶς ἀπόψεις του μετὰ ἀπὸ πολλὰ στίς σελ. 616-617 προσθέτει καὶ τὰ ἐξῆς: «Ἀνεξάρτητα ὅμως ἀπ' αὐτὸ τίθεται εὐλόγα τὸ ἐρώτημα: εἶναι δυνατό νὰ προσπαθεῖ κάποιος νὰ οἰκοδομήσει μιὰ ἐπιχειρηματολογία, μὲ σκοπὸ νὰ ἐρμηνεύσει τὴ στάση τοῦ ἁγ. Ἰωάννη τοῦ Δαμασκηνοῦ ἔναντι τοῦ Σεβήρου ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὅρου “σύνθεσις”, καὶ νὰ ἀγνοεῖ ἢ νὰ ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴν ἔννοια τοῦ ὅρου αὐτοῦ στὴ Χριστολογία τοῦ ἁγ. Ἰωάννη τοῦ Δαμασκηνοῦ, καθὼς καὶ τῶν προγενεστέρων Πατέρων, στοὺς ὁποίους στηρίζεται ὁ Δαμασκηνός;». Γιὰ νὰ δοῦμε, λοιπόν, τὰ πράγματα γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ⁶, γιὰ νὰ διαπιστώσουμε, ποίος ἀγνοεῖ ἢ ἀδιαφορεῖ, ἢ ἀντιθέτως ποίος παρανοεῖ.

6. Ἡδὴ ἔχουμε γράφει ἄρκετὰ καὶ στὴ Θεολογία 77 (2006) 268 ἐξ. καὶ στὸ βιβλίο μας Ἡ ἑνώση, σελ. 17 ἐξ.

24. Ἄς ξεκινήσουμε ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι, γιὰ νὰ ἀνατρέψει τὴν πρότασή μας - δικαιολόγηση τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἢ (ἀλλιῶς), γιὰ νὰ μᾶς πείσει ὅτι οἱ ὅροι *ένωσις* καὶ *σύνθεσις* εἶναι ταυτόσημοι, παραθέτει ἀρκετὰ χωρία ἀπὸ τοὺς Πατέρες. Καὶ καλὰ κάνει. Ἔτσι διευκολύνει κι ἐμᾶς. Μᾶς ἀπαλλάσσει τ.ἔ. ἀπὸ τὸν κόπο νὰ τὰ ἀναζητήσουμε ἐμεῖς καὶ νὰ τὰ καταγράψουμε. Ἀλλά, ὅπως θὰ διαπιστώσει καὶ αὐτὸς μετὰ τὴ γενομένη καὶ γινομένη ἐπισήμανση, οἱ Πατέρες, ὅπως καὶ οἱ Οἰκοῦμ. Σύνοδοι στὰ κείμενά τους προτιμοῦν τὸν ὅρο «ένωσις» καὶ ὄχι «σύνθεσις», ἀκριβῶς γιὰ νὰ μὴ συγχέονται τὰ πράγματα.

Μάλιστα, ὅπως καὶ ὁ ἴδιος παραθέτει, ἀκόμη καὶ ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας σ' ἓνα του χωρίο ἔχει τὴν ἐξῆς χαρακτηριστικὴ ἔκφραση (ἐπιφυλακτικὴ θέση) σχετικὰ μὲ τὴ χρησιμοποίησιν τοῦ ὅρου *σύνθεσις*: «Τοιγάρτοι, φασί, παραιτητέον εἰκότως, ἄνθρωπον δοῦναι τέλειον, τὸν *συνενωθέντα* τῷ Λόγῳ ναόν, ἵνα καὶ ἡ *σύνθεσις*, ἥπερ ἂν ἐπὶ Χριστῷ νοοῖτο τυχόν, ἀκριβῆ τε καὶ ἀδιάβλητον τὸν ἑαυτῆς ἀποσώζοι λόγον»⁷. Ὑπογραμμίζουμε τὴν πρόταση «ἵνα καὶ ἡ *σύνθεσις*, ἥπερ ἂν ἐπὶ Χριστῷ νοοῖτο τυχόν». Ἦδη τ.ἔ. καὶ ἀπὸ τὸν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας ἄρχισε νὰ ἀμφισβητεῖται ἡ καταλληλότητα τῆς λέξεως *σύνθεσις*.

25. Πέρα ὅμως ἀπὸ τὴν ὁποιαδήποτε ἐπιφύλαξιν ὡς πρὸς τὴν ἀπλή, σκέτη, χρησιμοποίησιν τοῦ ὅρου *σύνθεσις*, ἐκεῖνο ποὺ ἀποφεύγουν οἱ Πατέρες συστηματικῶς, ὅπως διαπιστώνουμε καὶ ἀπὸ αὐτὰ τὰ χωρία ποὺ παραθέτει ὁ κ. Μαρτζέλος εἶναι ἡ ἔκφρασις «ἐν *συνθέσει*». Κανεὶς π.χ. δὲν λέει ὅτι ὁ Χριστὸς «*ύφেষτηκεν ἐν (τῇ) συνθέσει*», ὅπως στὰ ἐξῆς γνωστὰ χωρία τοῦ Σεβήρου: α) «Καὶ τῶν ἐξ ὧν (φύσεων) ἡ *ένωσις* μενόντων ἀμειώτων καὶ ἀναλλοιώτων, ἐν *συνθέσει* δὲ ὑφεστώτων, καὶ οὐκ ἐν μονάσιν ἰδιοσυστάτοις... Καὶ ὡς τὰ ἐξ ὧν εἷς Χριστὸς ἐν *τῇ συνθέσει*, τελείως καὶ ἀμειώτως ὑφেষτηκεν»⁸, καὶ β) «Τῶν μὲν ἐξ ὧν ἐστὶν ὁ Χριστὸς μενόντων ἀμειώτων καὶ ἀναλλοιώτων, ἐν *συνθέσει* δὲ ὑφεστώτων»⁹. Ἐπαναλαμβάνουμε: Ἐκτὸς τῆς ἐν λόγῳ διευκολύνσεως ποὺ παρέχει ὁ κ. Μαρτζέλος μὲ αὐτὴν τὴν πλούσια παράθεσιν τῶν πατερικῶν χωρίων δικαιώνει (ἐπαληθεύει) τὴ θέση μας, τὸ

7. *Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Μονογενοῦς καὶ ὅτι Χριστὸς εἷς Κύριος*, PG 75,1209B.

8. Στὸ Λεοντίου τοῦ Βυζαντίου, *Κατὰ Μονοφυσιτῶν*, PG 86,1848A.

9. Στὸ Μοναχοῦ Εὐσταθίου, *Ἐπιστολὴ πρὸς Τιμόθεον Σχολαστικόν, Περὶ δύο φύσεων κατὰ Σεβήρου*, PG 86,912D.

ἄρθρο μας, ὅπου ὑποστηρίζουμε «ὅτι ἡ χρησιμοποίηση *μάλιστα, ὅπως ἐχρησιμοποιεῖτο*, τοῦ ὄρου *σύνθεσις* ἀντὶ *ἐνώσεως* τῶν δύο φύσεων ἐφαίνετο στὸν Δαμασκηνὸ ἀδόκιμη, ἂν ὄχι ὑποπτη...». Ἐδῶ θὰ προσθέταμε, ὄχι μόνο στὸν Δαμασκηνό, ἀλλὰ καὶ στοὺς ἄλλους Πατέρες, στοὺς ὁποίους ἀνήκουν τὰ προαναφερθέντα χωρία.

26. Ἀκόμη καὶ ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Δαμασκηνός, ἀντὶ τοῦ «ἐν συνθέσει» χρησιμοποιεῖ τό «ἐν τῇ ἐνώσει». Γράφει χαρακτηριστικά: «Πῶς οὖν ὑμεῖς (οἱ Ἰακωβῖται) ἐν μὲν τῇ ἐνώσει δύο φάτε, μετὰ δέ γε τὴν ἐνωσιν, μίαν γεγενῆσθαι φύσιν ἀυθαδιάζεσθε, τοῦ μακαρίου Κυρίλλου τό, *μετὰ τὴν ἐνωσιν*, ἀντὶ τοῦ, *ἐν τῇ ἐνώσει*, εἰληφότος;»¹⁰. Ἐδῶ (ὑπο)δηλώνεται ἀκόμη καλλίτερα, γιατί ὁ Δαμασκηνός θεωρεῖ ὡς ὑποπτη τὴν ἔκφραση «ἐν συνθέσει» τοῦ Σεβήρου καὶ τυχὸν ἄλλων ὁμοφρονούντων μὲ αὐτόν.

Παρὰ ταῦτα ἐπιμένει ὁ κ. Μαρτζέλος καὶ λέει (σελ. 617-618): «Ἡ ἴδια δὲ ἀκριβῶς ἐννοιολογικὴ ταυτότητα τῶν ὄρων “ἐνώσις” καὶ “σύνθεσις” ἀπαντᾷ καὶ σὲ μεταγενέστερους Πατέρες καὶ ἰδιαίτερα στὸν Δαμασκηνό, οἱ ὅποιοι ἀκολουθοῦν ἐν προκειμένῳ πιστὰ τὸν ἅγ. Κύριλλο Ἀλεξανδρείας». Ἐπιμένει δὲ καὶ παρακάτω (σελ. 619-620) καὶ προσθέτει: «... ὁ Δαμασκηνός δὲν ἔχει τὴν παραμικρὴ ἐπιφύλαξη νὰ χρησιμοποιεῖ στὴ Χριστολογία τοῦ τόσο τὸν ὄρο “ἐνώσις” ὅσο καὶ τὸν ὄρο “σύνθεσις”, τονίζοντας ἢ προϋποθέτοντας πάντοτε τὸ ἀσύγχυτο καὶ ἄτρεπτο τῆς ἐνώσεως ἢ συνθέσεως τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων. Θεωρεῖ μάλιστα τοὺς δύο αὐτοὺς ὄρους ὡς ταυτόσημους στὴ Χριστολογία του, γι’ αὐτὸ καὶ χαρακτηρίζει τὴν ἐνωσὴ τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων ὡς “κατὰ σύνθεσιν”. Ἀκολουθώντας δὲ ἐν προκειμένῳ τοὺς Πατέρες τῆς Ε΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ταυτίζει τὴν “κατὰ σύνθεσιν” ἐνωσὴ μὲ τὴν “καθ’ ὑπόστασιν”. Ὅπως σημειώνει χαρακτηριστικά, “Ἰστέον δέ, ὡς τινες τῶν πατέρων τὸ τῆς κράσεως ὄνομα ἐπὶ τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου οὐ κατεδέξαντο, τὴν δὲ κατὰ σύνθεσιν ἐνωσιν ἅπαντες. Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ καθ’ ὑπόστασιν ἐνώσις ἢ κατὰ σύνθεσιν”».

27. Ἀλλὰ ἂς μᾶς ἐπιτρέψει νὰ ἐπιμείνουμε κι ἐμεῖς καὶ νὰ παρατηρήσουμε τὰ ἑξῆς : Ἐπιμένει, ἀλλὰ χωρὶς λόγο, γιατί, ὅπως βλέπει, καὶ ὁ Δαμασκηνός καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ε΄ Οἰκουμ. Συνόδου τὸν ὄρο σύνθεσις τὸν χρησιμοποιοῦν στὴν ἔκφραση «κατὰ σύνθεσιν» καὶ ὄχι στὴν ἔκφραση «ἐν συν-

10. Κατὰ Ἰακωβιτῶν, 45, PG 94,1457A.

θέσει». Καὶ ἐπὶ πλέον, ὅπως ἐπίσης θὰ βλέπει, τὸ «κατὰ σύνθεσιν» τὸ ταυτίζουν μὲ τὸ «καθ' ὑπόστασιν»¹¹.

Καλὰ μπορεῖ ἀκόμη νὰ ὑποστηρίξει (κανεῖς) ὅτι τὸ *ένωσις* εἶναι ἰσοδύναμο μὲ τὸ *σύνθεσις*, ὅταν λένε τὰ χωρία ποὺ ὁ ἴδιος παραθέτει «κατὰ σύνθεσιν *ένωσις*»; Δηλαδή τί ἐννοοῦν «κατὰ σύνθεσιν *σύνθεσις*»; Ἡ μπορεῖ ἀκόμη νὰ ὑποστηρίξει ὅτι τὸ «ἐν συνθέσει» εἶναι ταυτόσημο μὲ τὸ «κατὰ σύνθεσιν», ὅταν καὶ ὁ Δαμασκηνός¹² καὶ ἡ Ε' Οἰκουμ. Σύνοδος (π.χ. στὸ δ' ἀναθεματισμό)¹³ δὲν λένε αὐτό, ἀλλὰ ἐπαναλαμβάνουν ρητῶς, βροντοφωνάζουν, «κατὰ σύνθεσιν, ἡγουν καθ' ὑπόστασιν»;

28. Ἄς δοῦμε ὅμως καὶ τὴ συνέχεια. Γράφει (σελ. 620): «Γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο ὅχι μόνο θεωρεῖ (ὁ Δαμασκηνός) τὴ “θεότητα” καὶ τὴν “ἀνθρωπότητα” ὡς “καθ' ὑπόστασιν *ένωθείσας*” φύσεις, ἀλλὰ τις χαρακτηρίζει καὶ ὡς “*συντεθέντα*” (ἐνν. στοιχεῖα) ἐν Χριστῷ, καθιστώντας μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ σαφές ὅτι τόσο ὁ ὅρος “*ένωσις*” ὅσο καὶ ὁ ὅρος “*σύνθεσις*” μποροῦν νὰ νοηθοῦν ἀπολύτως ὀρθόδοξα κατὰ τὴ διατύπωση τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος, ὑπὸ τὴν προϋπόθεση βεβαίως τοῦ ἀσυγχύτου καὶ ἀτρέπτου τῆς *ένώσεως* ἢ *συνθέσεως* τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων»¹⁴. Πάλι δὲν ἀξιολογεῖ ὀρθὰ τὰ πράγματα. Καὶ τοῦτο, γιατί δὲν δίνει τὴν ἀπαιτούμενη προσοχή καὶ σημασία στὴ λεπτομέρεια καὶ στὴν ἀκριβολογία τοῦ Δαμασκηνοῦ. Ὁ Δαμασκηνός λέει «προσεχῶς *συντεθέντα*» καὶ ὅχι μόνο *συντεθέντα*, ὅπως γράφει πιὸ πάνω ὁ κ. Μαρτζέλος. Καὶ τὸ «προσεχῶς *συντεθέντα*» σημαίνει τελευταιῶς, προηγουμένως, *συντεθέντα* καὶ ὅχι νῦν, τώρα, *συντιθέμενα*. Ὅχι ὅτι *συντίθενται* τώρα ἢ εἶναι ἐν συνθέσει, ἀλλὰ ὅτι ἔχουν *συντεθεῖ* στὸ παρελθόν, ἔχουν γίνει «κατὰ σύνθεσιν».

11. Περὶ αὐτῶν ἔχουμε γράψει κατόπιν προσκλήσεως καὶ στὴν ἰστοσελίδα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/relations/boumismis_enotita.html): «Ἡ ἐνότητα μεταξὺ τῶν Ὁρθοδόξων...» καὶ στὸ βιβλίο μας *Ἡ ἔνωση*, σελ. 125 ἐξ.

12. Βλ. *Ἐκδόσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, Γ' (3) 47, PG 94,993AB.

13. Βλ. Ἰω. Καρμίρη, *Τὰ Δογματικά καὶ Συμβολικά Μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας* (στὸ ἐξῆς: ΔΣΜ), τόμ. Α', σελ. 174-175 ἢ βιβλίο μας *Ἡ ἔνωση*, σελ. 130-131.

14. Καὶ ἐπαναλαμβάνει (σελ. 620): «Μὲ ἄλλα λόγια ἡ εἰδοποιὸς διαφορὰ μεταξὺ τῆς ὀρθόδοξης καὶ τῆς αἰρετικῆς σημασίας κατὰ τὴ χρῆση τῶν δύο αὐτῶν ὄρων συνίσταται κατὰ τὸ Δαμασκηνὸ στὴν ἀποδοχή ἢ τὴν ἀπόρριψη τοῦ ἀσυγχύτου καὶ ἀτρέπτου τῆς *ένώσεως* ἢ *συνθέσεως* τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων καὶ ὅχι στοὺς ὅρους καθ' ἑαυτούς».

29. Καλὰ δὲν τὸν προβληματίζει τὸ γεγονὸς ὅτι καὶ ὁ ἴδιος, ὁ κ. Μαρτζέλος, ὅταν λέει ὅτι εἶναι τὸ ἴδιο ἡ λέξις *σύνθεσις* μὲ τὴ λ. *ένωσις*, *ἀναγκάζεται* νὰ ἐπαναλαμβάνει συνεχῶς, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ πιὸ πάνω παραθέματα, τὴ φράση «ὑπὸ τὴν προϋπόθεση τοῦ ἀσυγχύτου καὶ ἀτρέπτου τῆς ένώσεως ἢ συνθέσεως τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων»; Γιατί τὸ πράττει; Μήπως ἀπὸ τὸ φόβο ὅτι θὰ χαρακτηριστεῖ ὡς ὑποπτος μονοφυσικῶν τάσεων ἢ συγχύσεων, ὅπως θεωρήθηκε ὁ Σεβήρος ἀπὸ τὸν Δαμασκηνὸ ὡς αἵρετικός, ἐπειδὴ χρησιμοποιοῦσε τὴν ἔκφραση «ἐν συνθέσει»; Ἐδῶ ἀξίζει τὸν κόπο νὰ μεταφέρουμε ἓνα τμῆμα τοῦ δ' ἀναθεματισμοῦ τῆς Ε' Οἰκουμ. Συνόδου ποὺ ἐκθέτει ἀπλά, λιτὰ καὶ ἀπερίττα τὸ θέμα, χωρὶς νὰ ἐπαναλαμβάνει τὸ «ὑπὸ τὴν προϋπόθεση»: «Ἡ μέντοι ἁγία τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία... τὴν ένωσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου πρὸς τὴν σάρκα κατὰ σύνθεσιν ὁμολογεῖ, ὅπερ ἐστὶ καθ' ὑπόστασιν· ἡ γὰρ κατὰ σύνθεσιν ένωσις, ἐπὶ τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου, οὐ μόνον ἀσύγχυτα τὰ συνελθόντα διαφυλάττει, ἀλλ' οὐδὲ διαίρεσιν ἐπιδέχεται»¹⁵.

30. Ἀκόμη μὲ τὴν πλούσια παράθεση τῶν χωρίων, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἐπαληθεύεται τὸ ἄρθρο μας, ὅπου ὑποστηρίζουμε ὅτι αὐτὲς οἱ δύο ἐκφράσεις δὲν εἶναι ταυτόσημες, δικαιώνεται καὶ ἡ γνώμη μας ὅτι αὐτὲς «συνοψίζουν ἐπιγραμματικῶς τὸ πρόβλημα... στὴ διατύπωση τοῦ Χριστολογικοῦ δόγματος». Θὰ λέγαμε ἀκόμη ὅτι ἀποτελοῦν τὸ κλειδὶ κατανόησης τῆς θέσεως τοῦ Ἅγ. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ περὶ τοῦ Σεβήρου, ἂν ὄχι καὶ τοῦ ὅλου προβλήματος τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων. Ἐπ' αὐτῶν θὰ μοῦ ἐπιτρέψει καὶ ὁ ἴδιος καὶ οἱ ἀγαπητοὶ ἀναγνώστες μας γιὰ λόγους οἰκονομίας χώρου τοῦ περιοδικοῦ *Θεολογία* νὰ μὴν ἐπεκταθῶ, ἀλλὰ νὰ παραπέμψω στὸ διαδίκτυο, στὴν ιστοσελίδα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (www.ecclesia.gr/greek/holy-synod/committees/relations/boumis_enotita.html), ὅπου δημοσιεύθηκε τὸ ἄρθρο μου «Ἡ ένότητα μεταξὺ τῶν Ὁρθοδόξων καὶ ἡ ένωση (ὄχι σύνθεσις) μὲ τοὺς Μονοφυσίτες», καθὼς καὶ στὸν ἐκδοτικὸ οἶκο «Ἀρμός» ποὺ περιέλαβε στὶς ἐκδόσεις του τὸ βιβλίο μου *Ἡ ένωση (ὄχι σύνθεσις) μὲ τοὺς Μονοφυσίτες*, ὅπου καὶ ἐπαναδημοσιεύθηκε τὸ ἀνωτέρω ἄρθρο μου.

Φαίνεται ὅτι ἡ ἀτυχῶς δὲν τὰ εἶχε ὑπ' ὄψη του ὁ κ. Μαρτζέλος ἢ δυστυχῶς δὲν τὰ ἔλαβε ὑπ' ὄψη του. Πάντως εὐτυχῶς τώρα ποὺ παραθέτει καὶ ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ σχετικὰ χωρία (σελ. 618) καὶ ἐπομένως μπορεῖ νὰ προβεῖ στὶς σχετικὲς διαπιστώσεις.

15. Ἰω. Καρμίρη, ΔΣΜ, τόμ. Α', σελ. 175.

31. Συνεχίζοντας τις κατηγορίες του στη σελ. 620 παρατηρεί υποθετικά: «Ἀλλὰ ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω φαίνεται ὅτι ἀγνοεῖ ὁ ἀγαπητὸς συνάδελφος τὸ γεγονός ὅτι ὁ Δαμασκηνός, ἀκολουθώντας τὴν προγενέστερη πατερικὴ παράδοση, ἀποκαλεῖ τὸν Χριστὸ ἐπανειλημμένως “σύνθετον ὑπόστασιν”, ἄλλοτε προϋποθέτοντας καὶ ἄλλοτε ὑπογραμμίζοντας σαφῶς τὴν ἀσύγχυτη καὶ ἄτρεπτη ἔνωση ἢ σύνθεση τῶν δύο φύσεων στὴν ὑπόσταση τοῦ Θεοῦ Λόγου».

Θὰ μπορούσαμε ὅμως νὰ τοῦ ὑπενθυμίσουμε: α) Κάνει ὑποθέσεις, γιὰ τὶς ὁποῖες κατηγορεῖ καὶ δὲν συγχωρεῖ στοὺς ἄλλους. β) Δὲν γνωρίζει (;) τὰ ὅσα ἔχω γράψει στὸ ἀνωτέρω βιβλίο, σελ. 104 ἔξ., παραπέμποντας μάλιστα καὶ στὸν καθηγητὴ Στ. Παπαδόπουλο, ὁ ὁποῖος λέει «ἡ ἐπιρρηματικὴ διατύπωση “κατὰ σύνθεσιν”» δηλώνει «καταχρηστικὰ τὴν σύνθετη ὑπόσταση»; γ) Δὲν τὸν προβληματίζει τὸ γεγονός ὅτι ἀναγκάζεται καὶ πάλι (συνεχῶς) νὰ προσθέτει τὸ «ἀσύγχυτη καὶ ἄτρεπτη ἔνωση ἢ σύνθεση»; δ) Ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν βλέπει ὅτι ὁ Δαμασκηνός μιλάει γιὰ «σύνθετον ὑπόστασιν» καὶ ὄχι γιὰ «σύνθετον φύσιν»¹⁶;

32. Καὶ ἐπανερχεται (σελ. 621), χωρὶς τουλάχιστον τὶς δέουσες ἐπιστημονικὲς ἐπιφυλάξεις ἢ προφυλάξεις: «Δὲν ἀντιλαμβάνεται (ὁ ἀγαπητὸς συνάδελφος) ὅτι, ἂν ὁ ὅρος “σύνθεσις” ἦταν ἀδόκιμος, ἔχοντας σεβηριανικὴ σημασία καὶ ὄχι τὸ παραπάνω ὀρθόδοξο ἐννοιολογικὸ περιεχόμενο, θὰ ἦταν ἀδύνατο γιὰ τὸ Δαμασκηνὸ νὰ θεωρεῖ τὸν Χριστὸ σύνθετο ἀπὸ δύο φύσεις, ἀποκαλώντας τὸν γι’ αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο “σύνθετον ὑπόστασιν”;».

Θὰ μοῦ ἐπιτρέψει κι ἐγὼ μὲ τὴ σειρὰ μου νὰ τὸν ρωτήσω:

α) Δὲν ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἡ ἔκφραση «ἐν συνθέσει» ἔχει πράγματι σεβηριανὴ σημασία; β) Ἐπαναλαμβάνουμε: Δὲν ἀντιλαμβάνεται ὅτι εἶναι ἄλλο σύνθετος ὑπόστασις καὶ ἄλλο σύνθετος φύσις; γ) Ἐδῶ ὁ J.-C. Larchet

16. Σχετικὸ μὲ τὴν τελευταία ἐρώτηση εἶναι καὶ αὐτὸ ποὺ παραθέτει στὴ σελ. 621 κολοβώμενα: «... Γράφει χαρακτηριστικὰ (ὁ κ. Μπούμης) ἐπὶ λέξει: “Ἄρα ἐκτὸς τῆς λέξεως κῤῥῆσις κ.τ.τ.δ. οὔτε ἡ λέξις σύνθεσις εἶναι δόκιμη, γιατί ὁ Χριστὸς δὲν εἶναι συντεθειμένος, οὔτε σύνθετος ἀπὸ δύο φύσεις...». Καὶ ἐδῶ βάζει ἀποσιωποητικά, χωρὶς νὰ προσθέτει τὴ δική μου ἔκφραση [Θεολογία 77 (2006) 271], «ἀπὸ τὶς ὁποῖες προέρχεται μία νέα φύσις, ἡ Χριστότητα». Καὶ πράττει τοῦτο παρ’ ὅλο ποὺ σημειώνει ὅτι γράφω «ἐπὶ λέξει». Ἀλλὰ χωρὶς τὴν πρόταση αὐτὴ δὲν ἔχει ὁ ἀναγνώστης ὀλοκληρωμένον νόημα, δὲν ἔχει πλήρη εἰκόνα, ὅπως συμβαίνει μὲ τὸ προκρουστειῶς ἀπομεῖναν καὶ παρατιθέμενον ἀπὸ τὸν κ. Μαρτζέλο τμήμα. Περί τοῦ κινδύνου «ἐμφανίσεως νέας φύσεως, τῆς Χριστότητος» πρβλ. καὶ Παν. Τρεμπέλα, Δογματικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, τόμ. Β’, Ἀθήναι 1959, σελ. 103.

ἀκόμη καὶ τὸ «*θεανθρωπίνη ὑπαρξις*» θεωρεῖ ἀδόκιμο ἢ ὑποπτο, γιατί «στοχεύει πραγματικὰ νὰ προετοιμάσει τὴν δυνατότητα σεβηριανῆς ἐρμηνείας τῆς ὑποστάσεως τοῦ Χριστοῦ μὲ ὄρους “συνθέτου φύσεως”»¹⁷.

33. Παρὰ ταῦτα ὁ κ. Μαρτζέλος δυστυχῶς ἐπιμένει καὶ ἔτσι ἐκθέτει περὶ σσότερο τὸν Σεβήρο καὶ ἐκτίθεται καὶ ὁ ἴδιος. Λέει (σελ. 621-622): «Ἄλ-λωστε ἀπὸ τὰ χωρία ποὺ ἀναφέρουμε ἤδη στὸ ἐν λόγω ἄρθρο μας φαίνεται σαφῶς ὅτι ὁ Σεβήρος χρησιμοποιεῖ ἐναλλάξ τοὺς ὄρους “ἐνώσεις” καὶ “σύν-θεσις”, θεωρῶντας τοὺς προφανῶς ὡς συνωνύμους». Προφανῶς αὐτὴν τὴν ἀδιάκριτη ἐναλλαγὴ τῶν ὄρων «ἐνώσεις» καὶ «σύνθεσις» καὶ μάλιστα στὴν ἐκφραση «ἐν συνθέσει» ἀντὶ «ἐν τῇ ἐνώσει» θεωρεῖ ὁ Δαμασκηνός ὡς αἰρε-τική ἢ, ἔστω, ὡς ὑποπτη αἰρέσεως. Μήπως αἰρετικὸς εἶναι ἡ τελικῶς καθί-σταται καὶ ὁ μὴ σαφὴς ἢ ὁ δίγλωσσος; Μήπως καὶ ὁ ὑποκριτής;

Ἐδῶ δὲν εἶναι ἄσχετο ἢ ἄσκοπο νὰ μεταφέρουμε τοὺς λόγους καὶ τοῦ Ἁγ. Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, γιὰ τοὺς ὁποίους εἶχε μᾶλλον δίκιο, «ἂν βε-βαίως θεωρήσουμε ὅτι γνώριζε ὁ Σεβήρος καλὰ καὶ τίς λεπτὲς διακρίσεις τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας»¹⁸. Ἐγγραφε σὲ μία ἐπιστολὴ ὁ Ἁγ. Μάξιμος: «Σεβήρος δέ (ταυτὸν κυρίως οὐσίαν καὶ ὑπόστασιν, φύσιν τε λέγων καὶ πρό-σωπον ἐπὶ τῆς θείας σαρκώσεως), οὔτε τὴν ἐνωσιν οἶδεν ἀσύγχυτον, *κἂν προσποιεῖται λέγειν*· οὔτε τὴν διαφορὰν ἀδιαίρετον, *κἂν εἰ καὶ τοῦτο κο-μπάζων διέξεισιν...*»¹⁹.

34. Καὶ προσθέτει στὴ συνέχεια (σελ. 622) ὁ κ. Μαρτζέλος γι’ αὐτὴν τὴν ἐναλλαγὴ: «Καὶ αὐτὸ ὀφείλε νὰ τὸ λάβει σοβαρὰ ὑπόψη του στὸ θεολογικὸ προβληματισμὸ του ὁ ἀγαπητὸς συνάδελφος». Ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἐλάβαμε ὑπόψη καὶ αὐτὴν τὴν ἐναλλαγὴ τῶν ὄρων, γι’ αὐτὸ καὶ τὸν Δαμασκηνὸ δι-καιολογοῦμε γιὰ τὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ Σεβήρου ὡς αἰρετικοῦ καὶ τὸν Σεβήρο κρίνουμε ἐπιεικῶς, λέγοντας ὅτι ἡ ἄκριτη αὐτὴ ἐναλλαγὴ καὶ σύγ-χυση ἴσως ὀφείλεται σὲ ἄγνοια τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ἢ ἔστω σὲ μὴ καλὴ γνώση αὐτῆς καὶ ὅχι σὲ δόλο²⁰.

Καὶ κλείνει τὴν παράγραφο (σελ. 622) λέγοντας καὶ ταυτίζοντας ἢ συγ-χέοντας καὶ πάλι τοὺς δύο ὄρους *ἐνώσεις* καὶ *σύνθεσις*: «Πέρα ὅμως ἀπὸ

17. J. - C. Larchet, «Τὸ Χριστολογικὸ πρόβλημα. Περὶ τῆς μελετωμένης ἐνώσεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῶν μὴ-χαλκηδονίων Ἐκκλησιῶν», *Θεολογία* 74 (2003) 225.

18. Παν. Μπούμη, *Ἡ ἔνωση*, σελ. 134.

19. *Ἐπιστολὴ πρὸς Κοσμάν διάκονον*, PG 91,568C.

20. Παν. Μπούμη, *Ἡ ἔνωση*, σελ. 135 καὶ 140.

τοὺς ὄρους καθ' ἑαυτοὺς ἐκείνο πού ἔχει σημασία καὶ εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ τὴ διατύπωση τῆς ὀρθόδοξης Χριστολογίας εἶναι, ὅπως τονίσαμε καὶ παραπάνω, ἡ ὑπογράμμιση τοῦ ἀσυγχύτου καὶ ἀτρέπτου τῆς ἐνώσεως ἢ τῆς συνθέσεως τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων. Καὶ αὐτὸ τουλάχιστον φαίνεται νὰ τὸ δέχεται ρητὰ καὶ ἀπερίφραστα στὰ παρατιθέμενα ἀνωτέρω χωρία ὁ Σεβῆρος». Γιατὶ ὑποθέτει ὁ κ. Μαρτζέλος καὶ λέει «φαίνεται νὰ δέχεται» ὁ Σεβῆρος καὶ δὲν γράφει μὲ βεβαιότητα δέχεται; Μήπως ἀμφιβάλλει;

35. Καὶ παρὰ τὴν ἀβεβαιότητα αὐτὴ συνεχίζει (σελ. 622): «Ἄλλοῦ λοιπὸν ἄς ἀναζητήσῃ ὁ ἀγαπητὸς συνάδελφος τὴν ἐκ μέρους τοῦ Δαμασκηνοῦ θεώρηση τοῦ Σεβήρου ὡς αἰρετικοῦ· ὄχι στὰ παραπάνω δύο χωρία...». Γιατὶ νὰ τὸ ἀναζητήσω ἐγώ; Δὲν τὸ ἀναζητήσε καὶ δὲν τὸ βρῆκε ὁ ἴδιος; Νὰ μᾶς τὸ ὑποδείξῃ μετὰ πεποιθήσεως καὶ ὄχι μὲ ὑποθέσεις ἢ δογματικὲς ἀποφάνσεις. Ἡ ἀκόμη νὰ τὸ ἀναζητήσῃ καὶ ὁ ἴδιος, ἂν δὲν ἱκανοποιεῖται, ὅπως φαίνεται, μὲ τὴ δική μου ἐξήγηση. Πάντως δὲν φαίνεται νὰ εὐσταθεῖ ἡ δική του ἐξήγηση, ὅπως θὰ παρακολουθήσουμε πιὸ κάτω.

Καὶ προσθέτει (σ. 622) στὴν τελευταία πιὸ πάνω πρότασή του, δηλ. στὸ «ὄχι στὰ παραπάνω δύο χωρία»: «Γιατὶ αὐτά (τὰ χωρία) ἀπὸ ἀποψη δογματικῆς διατυπώσεως εἶναι ἀπολύτως ὀρθόδοξα καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν προσφέρονται γιὰ ἐκμετάλλευση περὶ τοῦ ἀντιθέτου». Καὶ τίθεται καὶ πάλι τελικῶς ἐπιτακτικὸ τὸ ἐρώτημα: Μπορεῖ νὰ μᾶς (ἀνα)φέρει ποιὸς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, ἢ ἀκόμη καλύτερα (πολὺν περιορισσότερο) ποιὰ Οἰκουμενικὴ συνοδικὴ ἀπόφαση χρησιμοποιοῖ τὴν ἔκφραση «ἐν συνθέσει»;

3. Οἱ παρεξηγημένοι ὡς ποιμένες Πατέρες (Μέγας Βασίλειος, Ἰωάννης Δαμασκηνός, Γρηγόριος Παλαμᾶς κ.ἄ.).

36. Οἱ ἀνωτέρω ὅμως «δογματικὲς» τοῦ ἀποφάνσεις εἶναι ἐπικίνδυνες ὄχι μόνον γιὰ τὰ προηγούμενα, ἀλλὰ γιατί ὁδηγοῦν καὶ σὲ ἄλλες ὀλισθηρὲς ἀπόψεις. Ἔτσι στὴν ἐπόμενη παράγραφο μὲ τίτλο «γ. Ποιμαντικὴ ἀντιμετώπιση τῶν αἱρέσεων καὶ ἐπιστημονικὴ ἢ δογματικὴ ἀκρίβεια», καὶ στίς σελ. 622-623 γράφει: «Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ στὴν πολεμική τους κατὰ τῶν διαφόρων αἱρέσεων (οἱ Πατέρες) δὲν ἐκφράζονται μὲ ἀπόλυτη ἐπιστημονικὴ ἀκρίβεια, ὅπως λ.χ. θὰ ἀπαιτοῦσε ἡ σύγχρονη ἐπιστημονικὴ δεοντολογία». Καὶ ἐνῶ ὑποστηρίζει αὐτά, τὸν πειράζει πού ὁ ἀγαπητὸς του συνάδελφος (ὁ κ. Μπούμης) αὐτά «τὰ βρίσκει “λίγο αὐθαίρετα”» (σελ. 623).

Ἀντίθετα ὁμως πρὸς τὰ δογματιζόμενα ὑπὸ τοῦ κ. Μαρτζέλου ὁ Ἀγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος λέει: «Ἀλλὰ προσέχετε· καὶ γὰρ ἄποπον τὸν μὲν ἱατρὸν μετὰ ἀκριβείας ὑπὲρ τῆς τέχνης ἀγωνίζεσθαι τῆς αὐτοῦ, ... καὶ πάντας ἁπλῶς τοὺς τεχνίτας· τὸν δὲ Χριστιανὸν εἶναι φάσκοντα, μὴ δύνασθαι λόγον ὑπὲρ τῆς οἰκείας παρασχεῖν πίστεως»²¹.

37. Πλὴν ὁμως ὁ κ. Μαρτζέλος ἐπιμένει καὶ καταφεύγει (σελ. 624) στὸν Μεγάλον Βασίλειον, γιὰ νὰ βρεῖ, ὅπως νομίζει, στήριγμα στὴ «δογματική» του αὐτὴ θέση, λέγοντας: «Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν παρατηρούμενη πολλὰς φορὲς ἔλλειψη ἀκριβολογίας τῶν Πατέρων, ὅταν στρέφονται κατὰ τῶν ἀντιπάλων τους, ἐπισημαίνει ἤδη ὁ Μ. Βασίλειος, εἰρωνευόμενος μάλιστα ὅσους ἐκλαμβάνουν λ.χ. ὀρισμένες ἀνακριβεῖς ἐκφράσεις τοῦ Γρηγορίου Νεοκαισαρείας κατὰ γράμμα καὶ κατ' ἀκρίβεια καὶ δὲν μποροῦν νὰ καταλάβουν ὅτι οἱ ἐκφράσεις αὐτὲς λέχτηκαν "οὐ δογματικῶς... ἀλλ' ἀγωνιστικῶς" καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἔχουν τὴν ἀπαιτούμενη ἀκριβολογία»²².

Θὰ εἶχαμε νὰ παρατηρήσουμε κατ' ἀρχὰς ὅτι πολὺ καλὰ γράφει ἐπισημαίνει ὁ Μέγ. Βασίλειος καὶ δὲν λέει ὑποδεικνύει ἢ συνιστᾷ. Ὅπως θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια, ὁ Μέγ. Βασίλειος προσπαθεῖ νὰ ὑπερασπιστεῖ τὸν Γρηγόριον Νεοκαισαρείας καὶ νὰ τὸν δικαιολογήσει ἔναντι τῶν κατηγορῶν του, ἃν ἔπεσε σὲ σφάλμα κατὰ τὸν ἀγῶνα του κατὰ τῶν ἀντιπάλων του, καὶ δὲν ὑποδεικνύει ὅτι πρέπει νὰ ἀκολουθοῦμε αὐτὴν τὴν τακτική. Γι' αὐτὸ καὶ ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἀναθεωρήσεως τῶν τυχόν σφαλμάτων τοῦ Γρηγορίου Νεοκαισαρείας.

38. Ἀλλὰ ἀξίζει νὰ μεταφέρουμε ἐδῶ, τί λέει ἡ ὅλη περικοπὴ τοῦ Μεγ. Βασιλείου, ἐκτὸς ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ παραθέτει στὴν ὑποσημείωση 48 ὁ κ. Μαρτζέλος. Γράφει ὁ Μέγ. Βασίλειος: «Καθῆκεν δέ τινα πείραν δι' ἐπιστολῆς καὶ πρὸς τὸν ὁμόψυχον ἡμῶν Ἀνθιμον τὸν Τυάνων ἐπίσκοπον· ὡς ἄρα Γρηγορίου εἰπόντος ἐν ἐκθέσει Πίστεως Πατέρα καὶ Υἱὸν ἐπινοίᾳ μὲν εἶναι δύο, ὑποστάσει δὲ ἓν. Τοῦτο δὲ ὅτι οὐ δογματικῶς εἴρηται, ἀλλ' ἀγωνιστικῶς ἐν τῇ πρὸς Αἰλιανὸν διαλέξει, οὐκ ἠδυνήθησαν συνιδεῖν οἱ ἐπὶ λεπτότητι τῶν φρενῶν ἑαυτοὺς μακαρίζοντες. Ἐν ἣ πολλὰ τῶν ἀπογραφαιμένων ἐστὶ σφάλματα, ὡς ἐπ' αὐτῶν τῶν λέξεων δεῖξομεν ἡμεῖς, ἐὰν ὁ Θεὸς θέλῃ. Ἐπειτα μέντοι τὸν Ἕλληνα πείθων, οὐχ ἡγείτο χρῆναι ἀκριβολο-

21. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγ. Ἰωάννην τὸν Ἀπόστολον καὶ Εὐαγγελιστήν, ὁμιλ. ΙΖ', PG 59,112.

22. Μεγ. Βασίλειος, Ἐπιστολὴ 210,5, PG 32,776A.

γείσθαι περὶ τὰ ρήματα· ἀλλ' ἔστιν ὅπῃ καὶ συνδιδόντα τῷ ἔθει τοῦ ἐναγομένου, ὡς ἂν μὴ ἀντιτείνου πρὸς τὰ καίρια. Διὸ δὴ καὶ πολλὰς ἂν εὐροις ἐκεῖ φωνάς, τὰς νῦν τοῖς αἵρετικοῖς μεγίστην ἰσχὺν παρεχομένας»²³.

39. Ἀξίζει ὥστόσο νὰ σχολιάσουμε λεπτομερέστερα ὁρισμένες θέσεις τῆς ἐπιστολῆς:

α) Ὁ Μέγ. Βασίλειος γράφει «ὡς ἄρα Γρηγορίου εἰπόντος»²⁴, τ.ἔ. ὅτι (ἐπειδὴ) δῆθεν, τάχα²⁵, ὁ Γρηγόριος εἶπε... β) Ἐπίσης ἐπισημαίνει ὁ Μέγ. Βασίλειος ὅτι σ' αὐτὴν τὴν πρὸς Αἰλιανὸν διάλεξιν τοῦ Γρηγορίου «πολλὰ τῶν ἀπογραφημένων ἐστὶ σφάλματα, ὡς ἐπ' αὐτῶν τῶν λέξεων δεῖξομεν ἡμεῖς, ἐὰν ὁ Θεὸς θέλῃ». Τονίζουμε τὸ «τῶν λέξεων», ὅπως καὶ τὴν πρόθεσίν του νὰ «δείξει» τὰ σφάλματα. γ) Καὶ συνεχίζει ὁ Μέγ. Βασίλειος δικαιολογῶντας τὸν Γρηγόριο, ὅτι «τὸν Ἑλληνα πείθων, οὐχ ἡγεῖτο χρῆναι ἀκριβολογεῖσθαι περὶ τὰ ρήματα». Δηλαδή δὲν νόμιζε («οὐχ ἡγεῖτο») ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀκριβολογοῦμε περὶ τὰ ρήματα. Δὲν νόμιζε ὁ Γρηγόριος, ὅχι ὅτι νομίζει καὶ πολὺ περισσότερο ὅτι τὸ ὑποδεικνύει ὁ Μέγ. Βασίλειος. Δὲν τὸ ἐπικροτεῖ ὁ Μέγ. Βασίλειος, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ ἐν συνεχείᾳ ἀπόσπασμα, ὅπου δ) Καὶ προσθέτει χαρακτηριστικῶς (ὡς ἓνα ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἀπόψεως ἢ μᾶλλον πράξεως τοῦ Γρηγορίου): «Διὸ δὴ καὶ πολλὰς ἂν εὐροις ἐκεῖ (σὴ «διάλεξιν») φωνάς, τὰς νῦν τοῖς αἵρετικοῖς μεγίστην ἰσχὺν παρεχομένας».

Ἐπομένως βλέπουμε ὅτι ὁ Μέγ. Βασίλειος ἐν τέλει μᾶλλον ἀποδοκιμάζει αὐτὴν τὴν τακτικὴ παρὰ τὴν ἐπικροτεῖ.

40. Καὶ προχωρᾷ μὲ τὴν ἐξῆς παραδοξολογία ὁ κ. Γ. Μαρτζέλος, λέγοντας (σὴ σελ. 624): «Εἶναι μάλιστα χαρακτηριστικὸ ὅτι τὴν ἔλλειψη ἀκριβολογίας κατὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς ὀρθοδόξου πίστεως τὴ θεωρεῖ ὁ Μ. Βασίλειος ἐνίοτε ὡς ἀναγκαία καὶ δικαιολογημένη ποιμαντικὴ τακτικὴ, γιὰτὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωση ὅτι ὑπάρχει μία κάποια συμφωνία μὲ τὸν τρόπο σκέψεως τοῦ ἀντιπάλου γιὰ ἐλάσσονος ἀσφαλῶς σημασίας θέματα, προκειμένου αὐτός (ὁ ἀντίπαλος) νὰ μὴν μπορεῖ νὰ ἐπικεντρώσει τὴν ἐπιθετικότητά του στὰ καίρια καὶ θεμελιώδη ζητήματα τῆς πίστεως».

Μετέρχονταν τέτοιες μεθόδους οἱ Πατέρες; «Ξεγελοῦσαν» τοὺς ἀντιπάλους; Καὶ πῶς συμβιβάζονται «ἔλλειψη ἀκριβολογίας» καὶ «ὑπεράσπιση τῆς

23. Ὁπ. παρ., στ. 776Α-Β.

24. Ὁ λατίνος μάλιστα ἐπιμελητὴς τῆς ἐκδόσεως λείπει σὴ σχετικὴ ὑποσημείωση (38, λατινιστί): «Ἀδυνατῶ νὰ πιστέψω ὅτι ὁ Γρηγόριος εἶπε Πατέρα καὶ Υἱό...».

25. Δημ. Δημητράκου, *Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, τόμ. Α', σελ. 911.

ὀρθοδοξίας (= ὀρθῆς πίστεως)»; Ποῦ βλέπει ὅτι ὁ Μέγ. Βασίλειος θεωρεῖ ἀναγκαία αὐτὴν τὴν τακτικὴ μετὰ τὰ ἀνωτέρω παρατιθέμενα; Καὶ ποῦ βλέπει ὅτι αὐτὸ εἶναι γνώμη τοῦ Μεγ. Βασιλείου, ὅταν αὐτὸς μᾶς πληροφορεῖ ὅτι «ὁ Γρηγόριος ἠγεῖτο»; Ἀλλά, καὶ τί ἀπόδοση τοῦ κειμένου εἶναι αὐτή, ὅταν τὸ κείμενο λέει: «Συνδιδόντα τῷ ἔθει (= στῇ συνήθεια) τοῦ ἐναγομένου (ἀπίστου ἔθνικοῦ, τοῦ Ἑλληνα)» καὶ ὅχι στὶς ἀπόψεις τοῦ ἰσχυρογνώμονα αἰρετικοῦ;

41. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἀνωτέρω ἐπιχείρημα προχωράει θέλοντας νὰ στηριχθεῖ καὶ σὲ ἄλλο παράδειγμα. Ἔρχεται (σελ. 624) καὶ στὴ στάση καὶ τὴν ἐναλλακτικὴ πρόταση τοῦ Σελευκείας Βασιλείου ἔναντι τοῦ Εὐτυχοῦς, γιὰ τὴν ὁποία διαμαρτυρήθηκε ὁ Δορυλαίου Εὐσέβιος. Ἀλλὰ καὶ τότε πάλι ὁ Σελευκείας Βασίλειος ἀπολογούμενος καὶ δικαιολογούμενος πρὸς τὸν Δορυλαίου Εὐσέβιο καὶ τοὺς ἄλλους συνοδικοὺς εἶπε: «Εἶπον δὲ ταῦτα διαλεγόμενος τότε (ἐνν. μὲ τὸν Εὐτυχή) οὐκ ἀποφαινόμενος»²⁶. Δὲν ὑποδείκνυε αὐτὴν τὴν τακτικὴ ὁ Σελευκείας, ἀλλὰ δικαιολογήθηκε, γιὰ νὰ μὴν ἐκτεθεῖ καὶ κατηγορηθεῖ. Ὅτι δὲν εἶναι πατερικὴ τακτικὴ καὶ ὑπόδειξη, φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴ διαφωνία καὶ τὴ διαφορετικὴ στάση τοῦ Εὐσεβίου καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ ἀπολογηθεῖ ὁ Σελευκείας Βασίλειος στὴν Ἐνδημοῦσα Σύνοδο τοῦ 449.

Ἐπειδὴ ὁ Ἀπ. Πέτρος ὑποχώρησε κάποτε καὶ «ὑπεκρίθη» στὸ γνωστὸ θέμα, δὲν σημαίνει ὅτι εἶναι ἡ πρέπουσα τακτικὴ, ὅπως αὐτὸ φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἀντίδραση τοῦ Ἀπ. Παύλου σ' αὐτὴ τὴ στάση τοῦ Ἀπ. Πέτρου (βλ. Γαλ. 2,11 ἐξ.).

42. Ἀκολουθῶς (σελ. 626) ὁ κ. Μαρτζέλος συμπεραίνει, ἐπειδὴ τὸ ἐπιδίδωκε (λήψη τοῦ ζητουμένου λέγεται), τὰ ἐξῆς: «Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὰ παραπάνω ἄλλη εἶναι ἡ γλώσσα τοῦ διαλόγου ἢ τῆς ἀντιπαραθέσεως μὲ τοὺς αἰρετικούς, πὺν εἶναι μία γλώσσα πὺν δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἀπόλυτὴ ἀκριβολογία, καὶ ἄλλη ἡ γλώσσα τῆς δογματικῆς ἀποφάνσεως, πὺν δὲν νοεῖται χωρὶς τὴν ἀπόλυτὴ ἀκρίβεια στὶς δογματικὰς διατυπώσεις». Θέτουμε τὸ ἀπλὸ ἐρώτημα: Αὐτὸ συνιστᾷ ὁ κ. Μαρτζέλος νὰ πράττουμε ὡς Ὁρθόδοξοι στοὺς διαλόγους μας μὲ τοὺς ἀντιφρονοῦντες ἢ διαφρονοῦντες (ὅχι ἀντιπάλους);

26. J. - D. Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, Graz ²1960-1961, VI, 813.

Καὶ συνεχίζει: «Πρόκειται, θὰ λέγαμε, ἀφενὸς γιὰ τὴ γλῶσσα τῆς δογματικῆς “ἀκρίβειας”, πὺν εἶναι ἀναγκαία γιὰ τὴ διατύπωση ἢ τὴν ὁμολογία τῆς πίστεως ἐκ μέρους τῶν Ὁρθοδόξων, καὶ ἀφετέρου γιὰ τὴ γλῶσσα τῆς ποιμαντικῆς “οἰκονομίας”, πὺν εἶναι πολλὰς φορὲς ἀναγκαία γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν αἵρετικῶν, προκειμένου εἴτε νὰ κατανοήσουν οἱ ἴδιοι τὴν πλάνη τους καὶ νὰ ἐπιστρέψουν στὴν Ἐκκλησία εἴτε νὰ διαφυλαχθεῖ τὸ ὀρθόδοξο ποίμνιο ἀπὸ τὸν κίνδυνο τῆς ὀλίσθησης στὴν αἵρεση». α) “Ὁμως οἰκονομία στὰ τῆς πίστεως δὲν χωρεῖ. Περὶ αὐτοῦ δὲν ἀναφέρουμε περισσότερα, γιὰ τὸ τουλάχιστον ὡς κανονολόγου φαίνεται νὰ ἀναγνωρίζει τὴ θέση μας καὶ τίς θέσεις μας (σελ. 631). β) Μόνον μὲ συνώνυμα, παραφράσεις καὶ παραδείγματα μποροῦμε νὰ ὑποβοηθοῦμε τοὺς ἀντιπρονοῦντες στὴν κατανόηση τῶν δογματικῶν διατυπώσεων.

43. Αὐτὸ τὸ τελευταῖο ὑποστηρίζει καὶ ὁ Ἅγ. Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, τὸν ὁποῖο ἐπικαλεῖται ὁ κ. Μαρτζέλος στὴ σελ. 627, γιὰ νὰ ἐνισχύσει, ὡς νομίζει, τὴ θέση του. Ὁ Ἅγ. Γρηγόριος χρησιμοποιῶντας σὲ μιά του ἀπολογία τὴ «δικαιολογία - ὑπεράσπιση» τοῦ Μεγ. Βασιλείου, λέει, ὅπως βεβαίως τὸ ἀποσπᾷ ὁ κ. Μαρτζέλος: «Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς ἀντιλογίας οὐκ ἀνάγκη περὶ τὰς λέξεις ἀκριβολογεῖσθαι τὸν ἀντιλέγοντα ὡς καὶ ὁ Μέγας φησὶ Βασίλειος, ἐπὶ δὲ τῆς ὁμολογίας ἀκρίβεια διὰ πάντων τηρεῖται καὶ ζητεῖται»²⁷.

Κατὰ πρῶτον δηλ., ὅπως ἐπισημάνουμε καὶ στὸ προηγούμενο ἄρθρο, ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς λέει «περὶ τὰς λέξεις», ὅχι «περὶ τὴν οὐσίαν», καὶ γι’ αὐτὸ ἐπαναλαμβάνουμε: Συνώνυμα μποροῦμε νὰ χρησιμοποιοῦμε, ὅπως ὁ Μέγ. Βασίλειος γιὰ τὸ ζήτημα τῆς ὁμοουσιότητος τοῦ Ἁγ. Πνεύματος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ Υἱόν. Ἀλλὰ πέρα ἀπ’ αὐτὸ κατὰ δεύτερον: Πάλι ἀποσπᾷ τὴν ἀνωτέρω ἔκφραση ἀπὸ ὅλο τὸ Kontext καὶ ἔτσι δίδει ἢ μᾶλλον παίρνει ὁ ἴδιος ἄλλη, ἐσφαλμένη, ἐντύπωση. Γι’ αὐτὸ τὸ λόγο παρασύρεται καὶ γράφει (σελ. 627): «Μὲ ἄλλα λόγια, σύμφωνα μὲ τὴν *ξεκάθαρη αὐτὴ θέση* τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, πὺν συνοψίζει οὐσιαστικὰ τὴν προγενέστερη ποιμαντικὴ τακτικὴ τῶν Πατέρων, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχει ἀκρίβεια στὶς λεκτικὰς διατυπώσεις, ὅταν κάνει κανεὶς “ἀντιλογία” κατὰ τῶν αἵρετικῶν ἀπόλυτη ἀκρίβεια (“ἀκρίβεια διὰ πάντων”) ἀπαιτεῖται μόνον κατὰ τὴν “ὁμολογία” τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως ἢ μὲ ἄλλα λόγια κατὰ τὴ διατύπωση τοῦ ὀρθοδόξου δόγματος».

27. Ἰω. Καρμίρη, ΔΣΜ, τόμ. Α΄, ²1960, σελ. 378.

Ἐπισημαίνουμε ἐδῶ κάποια δειλὴ ὑποχώρηση, ἃν δὲν ἀπατώμεθα, μετὰ τὴν ἔκφραση «λεκτικὲς διατυπώσεις».

44. Παραδόξως ὁμως ἐπιμένει: «Αὐτὸ εἶναι, παρὰ τίς ἀντιρρήσεις τοῦ ἀγαπητοῦ συναδέλφου (κ. Μπούμη), τὸ σωστὸ καὶ ἀπαραχάρακτο νόημα τῆς διακρίσεως μεταξὺ “ὁμολογίας” καὶ “ἀντιλογίας” ἐκ μέρους τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ καὶ ὄχι ἐκεῖνο ποὺ μᾶς παρουσιάζει στὸ ὑπὸ συζήτησιν ἄρθρο του, δεχόμενος ὅτι ἡ φράση τοῦ ἁγ. Γρηγορίου Παλαμᾶ “οὐκ ἀνάγκη περὶ τὰς λέξεις ἀκριβολογεῖσθαι τὸν ἀντιλέγοντα” δὲν ἔχει τὸ νόημα ποὺ τῆς ἀποδίδουμε, ἀλλὰ σημαίνει ἀπλῶς ὅτι “εἶναι ἐπιτρεπτόν ὁ ἀντιαιρετικὸς ποιμένας νὰ χρησιμοποιεῖ καὶ ἄλλες συνώνυμες λέξεις ἢ ἀναλύσεις ἢ παραφράσεις καὶ ἐπεξηγήσεις, γιὰ νὰ καταστήσει πιὸ προσιτὰ τὰ λεγόμενά του ἀπὸ τοὺς ἀκροατὲς ἢ ἀναγνώστες”». Καὶ γι’ αὐτὸ ἐρωτᾶται: Μήπως αὐτὸ δηλώνει κάποια ὑπαναχώρηση ἢ ἀμφιταλάντευση; Ἐν πάσῃ περιπτώσει φαίνεται ὅτι δὲν πρόσεξε καὶ δὲν βλέπει τὸ ὅλο κείμενο; Δὲν βλέπει πόσο διακριτικὰ καὶ συνετὰ, πόσο ἀκριβολόγα, ἐξιστορεῖται (καὶ «ιστορεῖται») τὸ γεγονός στὸν «Τόμο» τῆς Συνόδου τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ 1351; Ὁ Κύριος λέει πρὸς τοὺς Φαρισαίους: «Εἰ τυφλοὶ ἦτε, οὐκ ἂν εἴχετε ἁμαρτίαν· νῦν δὲ λέγετε ὅτι βλέπομεν (ὡς εἰδικοί;), ἡ ἁμαρτία ὑμῶν μένει» (Ἰω. 9,41). Ἁμαρτία εἶναι καὶ τὸ σφάλμα. Καὶ ὁ ἀπόστολος Ἰάκωβος: «Ἦτω δὲ ὑμῶν τὸ ναὶ ναί, καὶ τὸ οὐ οὐ, ἵνα μὴ ὑπὸ κρίσιν (ἢ εἰς ὑπόκρισιν) πέσητε» (Ἰακ. 5,12).

45. Τὸ κείμενο, λοιπόν, ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ὁ δὲ Θεσσαλονίκης (Γρηγόριος Παλαμᾶς) προτραπείς παρὰ τε τοῦ ἐκ Θεοῦ βασιλέως ἡμῶν καὶ τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, ὠμίλησε παρηρησίᾳ πλατύτερον πᾶσι περὶ τῶν προκειμένων εἰς ζήτησιν τῇ Ἐκκλησίᾳ δογμάτων· καὶ πάντες καὶ ἐπήνεσαν καὶ συνήνεσαν. Ἐπεὶ δὲ καὶ τοῦτο προσέθηκε, λέγων ὡς (τάχα) ἕτερόν ἐστιν ἢ ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀντιλογία καὶ ἕτερον ἢ τῆς πίστεως ὁμολογία, καὶ ἐπὶ μὲν τῆς ἀντιλογίας οὐκ ἀνάγκη περὶ τὰς λέξεις ἀκριβολογεῖσθαι τὸν ἀντιλέγοντα, ὡς καὶ ὁ μέγας φησὶ Βασίλειος, ἐπὶ δὲ τῆς ὁμολογίας ἀκρίβεια διὰ πάντων τηρεῖται καὶ ζητεῖται, καὶ διὰ τοῦτο τοῖς ἐμμαντοῦ πρὸς Βαρλαάμ καὶ Ἀκίνδυνον ἀντιρρητικοῖς λόγοις συνέταξα καὶ ἦν παρὰ τῶν ἁγίων ἐδεξάμην ὁμολογίαν τῆς πίστεως, ἵνα οἱ ἐντυγχάνοντες τοῖς ἡμετέροις ἐκ τῆς ὁμολογίας μανθάνοιεν τὸν τῆς ἀντιλογίας σκοπὸν, ἐζήτησεν ὁ κράτιστος καὶ ἅγιος ἡμῶν αὐθέντης καὶ βασιλεὺς τὴν τοιαύτην ὁμολογίαν καὶ προκομισθείσης, ἀναγνωσθῆναι ταύτην ἐκέλευσεν. Οὗ γεγονότος, ἕκαστος ἠρωτήθη, ὡς ἔχει γνώμης περὶ ταύτης εἰπεῖν. Καὶ οὐδεὶς ἦν, ὃς οὐκ ἐγκωμίων ἐμνήσθη περὶ ἐκείνης ἀποφαινόμενος, ἅμα τὸν τε Θεσσαλονίκης θαυμάζων, καὶ εὐχόμε-

νος *ἐαυτῷ τοῖς τῆς ὁμολογίας ἐκείνης συναπελθεῖν δόγμασι*, καὶ μετ' ἐκείνης ἐμφανισθῆναι τῷ Κριτῇ ζώντων καὶ νεκρῶν κατὰ τὴν τῆς κοινῆς ἀπολογίας ἡμέραν»²⁸.

46. Ὑπογραμμίζουμε ὀρισμένες λέξεις ἢ ἐκφράσεις κλειδιά γιὰ τὴν ὀρθὴ κατανόηση τοῦ κειμένου, ὅπως τὸ «ἐπεὶ», τὸ «ὡς ἕτερόν ἐστιν ἢ ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀντιλογία καὶ ἕτερον ἢ τῆς πίστεως ὁμολογία», καὶ τὸ «καὶ διὰ τοῦτο τοῖς... ἀντιρρητικοῖς λόγοις συνέταξα καὶ ἦν παρὰ τῶν ἁγίων ἐδεξάμην ὁμολογίαν (συνέταξε καὶ τὰ δύο)».

Μὲ λίγα λόγια: Ἐπειδὴ ὁ Ἁγ. Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς δικαιολογούμενος κατέστησε γνωστὸ στοὺς συνοδικοὺς ὅτι, ὅτι εἶπε πρὸς τοὺς αἵρετικούς Βαρλαάμ καὶ Ἀκίνδυνον, τὸ εἶπε ἀγωνιστικῶς, ἴσως χωρὶς ἀκριβολογία, γι' αὐτὸ ἀναγκάστηκε ἢ ἔκρινε καλὸ νὰ κάνει καὶ ὁμολογία, νὰ ἐμφανιστεῖ καὶ ὁμολογιακῶς, ὥστε νὰ διατρανωθεῖ καὶ νὰ πιστοποιηθεῖ καὶ ἡ Ὁρθοδοξότητά του καὶ τώρα πρὸς τοὺς αἵρετικούς καὶ τοὺς Ὁρθοδόξους, ἀλλὰ καὶ στὴ μέλλουσα κρίση. Καὶ ταῦτα, καὶ ἃς ἦταν ὁμιλῶν ὁ Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς καὶ ἃς ἐπικαλέστηκε καὶ τὸν Μέγ. Βασίλειο.

47. Μὲ τὸν τρόπο αὐτό, νομίζουμε ὅτι ὁ ἀναγνώστης παίρνει μία πιὸ ὀλοκληρωμένη εἰκόνα τῶν πραγμάτων καὶ ὄχι μερική. Καὶ διερωτώμεθα ἐμεῖς «οἱ μὴ εἰδικοί», κατὰ τὸν κ. Μαρτζέλο: Αὐτὰ πράττουν οἱ «εἰδικοί»; Καὶ δὲν γνωρίζει ὅτι τὸ ἡμιτελὲς εἶναι ἐπικίνδυνον; Πολλοὶ μάλιστα λένε ὅτι ἡ μισή (λεγόμενη) ἀλήθεια εἶναι ἓνα μεγάλο ψέμα²⁹.

Εὐτυχῶς ποὺ μετὰ ἀπὸ ὅλα αὐτὰ ἄρχισε νὰ παρουσιάζει καὶ μία εὐσχημη, ἀλλὰ πάντως ἀξιόλογη ὑποχώρηση ἰδίως στὰ σημεῖα, τὰ ὅποια ἀναφέρονται στοὺς ἱ. κανόνες. Πράγματι ἐδῶ δίνει τὶς δέουσες ἐξηγήσεις μέχρι σημείου πού νὰ ἀδιαφορεῖ, ἂν αὐτὰ ἀναιροῦν τὰ προηγούμενα. Ἔτσι διαβεβαιώνει (σελ. 628): «Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ θέλαμε νὰ διαβεβαιώσουμε ρητὰ τὸν ἀγαπητὸ συνάδελφο ὅτι μὲ τὰ ὅσα ἀναφέρουμε στὸ ἐν λόγω ἄρθρο μας, ὅπως φαίνεται ἄλλωστε ἀπὸ τὸ παρατιθέμενο παραπάνω ἀπόσπασμα, καθόλου δὲν θίγονται οἱ ποιμαντικοὶ κανόνες, γιὰτὶ δὲν ἀναφερόμαστε καὶ σ' αὐτοὺς ἢ γενικότερα στοὺς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας».

48. Δυστυχῶς ὅμως μετὰ ἀπ' αὐτὸ προσθέτει καὶ τὸ ἑξῆς: «Ἐκεῖνο ποὺ τονίζουμε μὲ ἀρκετὴ σαφήνεια, ὥστε νὰ μὴ δικαιολογεῖται ἢ ὅποιαδήποτε παρανόηση, εἶναι ὅτι πολλὰς φορὲς οἱ Πατέρες στὴν πολεμική τους κατὰ

28. Ἰω. Καρμίρη, ΔΣΜ, σελ. 378-379 (Α' ἐκδ., σελ. 315).

29. Πρβλ. Παν. Μπούμη, *Ἡ ἔνωση*, σελ. 43, ὑπόσημ. 16.

τῶν αἵρέσεων δὲν τις περιγράφουν μὲ ἀπόλυτη ἐπιστημονικὴ ἀκρίβεια, γιατί αὐτὸ πού τοὺς ἐνδιαφέρει ἄμεσα εἶναι ὄχι ἡ ἀκριβὴς ἐπιστημονικὴ παρουσίαση καὶ ἀνάλυση τῶν αἵρέσεων, ἀλλὰ ἡ ἀποτελεσματικὴ ἀντιμετώπισή τους». Ἐδῶ γεννᾶται ἡ ἀπορία: Τὸ ὑποστηρίζει σαφῶς καὶ σοβαρῶς τὸ τελευταῖο αὐτό; Γιατὶ ἡ ἔκφραση «τονίζουμε μὲ ἀρκετὴ σαφήνεια», ἀφήνει κά-ποιο περιθώριο ἀσάφειας.

Καὶ συνεχίζει (σελ. 629) εὐτυχῶς καὶ πάλι ὑποχωρῶντας: «Κατὰ συνέ-πεια μὲ τὰ ὅσα ἀναφέρουμε στὸ ἐν λόγω ἄρθρο μας, δὲν ὑποστηρίζουμε, ὅπως νομίζει ὁ ἀγαπητὸς συνάδελφος, ὅτι γενικὰ “οἱ Πατέρες κατὰ τὴν ποι-μαντικὴ τους διακονία δὲν ἀκριβολογοῦσαν”. Πῶς εἶναι δυνατόν ἄλλωστε νὰ ὑποστηρίζουμε μία τέτοια ἄποψη, ὅταν, ἀκολουθώντας τὴ σαφέστατη θέ-ση τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, τονίζουμε ὅτι ἡ ἀκριβολογία εἶναι ἀνα-γκαία κατὰ τὴν προσπάθεια τῶν Πατέρων νὰ διατυπώσουν σαφῶς τὸ ὀρθό-δοξο δόγμα, πράγμα πού συμβαίνει ἀσφαλῶς μέσα στὰ πλαίσια τῆς ποιμαν-τικῆς τους διακονίας;».

49. Κάνουμε λόγο περὶ ὑποχωρήσεως, γιατί, ὅπως εἶδαμε, στὸ ἐν λόγω ἄρθρο του καὶ πρὸ δύο-τριῶν σελίδων (σελ. 626) γράφει: «Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὰ παραπάνω ἄλλη εἶναι ἡ γλώσσα τοῦ διαλόγου ἢ τῆς ἀντιπαραθέσεως μὲ τοὺς αἵρετικούς, πού εἶναι μία γλώσσα πού δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ χα-ρακτηρίζεται ἀπὸ ἀπόλυτη ἀκριβολογία, καὶ ἄλλη ἡ γλώσσα τῆς δογματικῆς ἀποφάνσεως, πού δὲν νοεῖται χωρὶς τὴν ἀπόλυτη ἀκρίβεια στίς δογματικὲς διατυπώσεις». Αὐτὴ ἡ εὐπρεπὴς ὑποχώρηση φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἐξῆς συν-έχεια (σελ. 629): «Ἐκεῖνο πού τονίζουμε στὸ ἐν λόγω ἄρθρο μας –καὶ εἴμα-στε στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀπολύτως σαφεῖς– εἶναι ὅτι ἡ ἔλλειψη ἀκριβολογίας, ὅπως φάνηκε ἤδη ἀπὸ ὅσα εἶπαμε παραπάνω, χάρακτηρίζει ὀρισμένες φορὲς τοὺς Πατέρες μόνο κατὰ τὴν “ἀντιλογία” τους ἔναντι τῶν αἵρέσεων». Ἐδῶ λοιπὸν ὑποχωρῶντας λέει «ὀρισμένες» φορὲς.

Πιὸ συγκεκριμένως: α) Ἀπὸ τὸ «πολλὲς φορὲς» (τῆς σελ. 628) πᾶμε στὸ «ὀρισμένες φορὲς», καὶ β) ἀπὸ τὸ «ἄλλη εἶναι ἡ γλώσσα τοῦ διαλόγου ἢ τῆς ἀντιπαραθέσεως μὲ τοὺς αἵρετικούς, πού εἶναι μία γλώσσα πού δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἀπόλυτη ἀκριβολογία», πᾶμε στὸ «τονί-ζουμε ὅτι ἡ ἀκριβολογία εἶναι ἀναγκαία κατὰ τὴν προσπάθεια τῶν Πατέ-ρων... μέσα στὰ πλαίσια τῆς ποιμαντικῆς τους διακονίας».

50. Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι «ἔπιασε τόπο» τὸ ἐρώτημα πού εἴχαμε θέσει στὸ προηγούμενο ἄρθρο μας καὶ ἔλεγε: «Μέχρι ποίου σημείου στὰ διάφο-ρα κείμενά τους (τῶν Πατέρων) ἐκτείνεται ἡ ἀνακρίβεια; Μήπως μέχρι καὶ τῆς ἀπάτης;».

Πάντως, καὶ τελικῶς μετὰ τὰ ἀνωτέρω, νομίζουμε, συμφωνεῖ ὅτι αὐτὰ πού ἰσχυρίζεται ὅτι ἦταν πατερικὴ τακτικὴ (τρόπος ἀντιμετωπίσεως τῶν αἵρετικῶν) δὲν ἰσχύουν. Πολὺ περισσότερο δὲν ἦταν τακτικὴ τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ὅπως ὁ κ. Μαρτζέλος νόμισε, γιὰ νὰ δικαιολογήσει «ἐαυτόν» καὶ ὄχι τὸν Ἰωάννη Δαμασκηνό, τὸν ὁποῖο ἀντιθέτως κατηγορεῖ ὅτι ἀδικεῖ τὸν Σεβήρο³⁰.

4. Ἐπιλογικά

51. Μετὰ τὶς ἀνωτέρω ἐξελίξεις καὶ διαπιστώσεις διερωτώμεθα, τί θέση ἔχουν ἐκεῖνα τὰ ἀπρεπῆ «ἔπεα» στὸν Ἐπίλογό του (σελ. 631): «Περαινοῦντας τὴν ἀπάντησή μας στὸ ὑπὸ συζήτηση ἄρθρο τοῦ ἀγαπητοῦ συναδέλφου κ. Μπούμη, θὰ θέλαμε ἐν κατακλείδι νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι ἐνῶ οἱ κανονολογικὲς θέσεις του εἶναι κατὰ κανόνα σωστὲς καὶ στὸ σημεῖο πού μᾶς ἀφοροῦν συμπίπτουν μὲ τὶς δικές μας, οἱ ἱστορικοδογματικὲς καὶ δογματικὲς ἀπόψεις του, ὅπως φάνηκε ἤδη ἀπὸ ὅσα εἶπαμε, στηρίζονται σὲ παρανοήσεις πού ὀφείλονται προφανῶς στὴν ἔλλειψη εἰδικότητος περὶ τὰ ἱστορικοδογματικὰ καὶ δογματικὰ ζητήματα καὶ εἶναι ὥς ἐκ τούτου ἐσφαλμένες».

52. Ἦλα ὅμως πού, ἐκτὸς ἐκείνων πού εἶπαμε ἐν ἀρχῇ περὶ τῆς στενῆς σχέσεως δογμάτων-κανόνων, ἔχουμε ὥς ἀπὸ παράδειγμα καὶ τὸν α' κανόνα (πού εἶναι, κατὰ τὸν κ. Μαρτζέλο, καὶ τῆς εἰδικότητάς μας) τῆς Πενθέκτης Οἰκουμ. Συνόδου. Αὐτὸς ἐπιγραμματικὰ ἀναφέρεται στὸν «ἕνα Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐκ δύο συντεθέντα τῶν φύσεων, καὶ ἐν δύο ταῖς αὐταῖς δοξαζόμενον φύσεσι». Αὐτὸν τὸν κανόνα ὥς δογματολόγος ἔπρεπε νὰ τὸν ἔχει ὥς πυξίδα πειθόμενος καὶ στὸν μεγάλο κανονολόγο Ἰωάννη Ζωναρά, ὁ ὁποῖος σημειώνει: «Αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι... κανόνας ἐξέθεντο, τοὺς μὲν, εἰς δογμάτων συντελοῦντας ἀκρίβειαν, τοὺς δέ, εἰς ἐκκλησιαστικὴν ἀφορῶντας κατάστασιν»³¹. Ὡς πυξίδα γιὰ νὰ πορευόμαστε ἀσφαλῶς καὶ νὰ κρινούμε ὀρθῶς βάσει τῶν Οἰκουμ. Συνόδων (ὥς ἄλλη χάρτα, ὥς *magna charta*)³² καὶ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοὺς νεώτερους Θεο-

30. Πρβλ. Παν. Μπούμη, «Περὶ Ἀντιχαλκηδονίων», *Θεολογία* 77 (2006) 268.

31. Γ. Ράλλη - Μ. Ποτλῆ, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων*, τόμ. Β', Ἀθήνησι 1852, σελ. 217.

32. Μία τέτοια παράθεση βασικῶν κειμένων τῆς Ἐκκλησίας ἐπιχειροῦμε στὸ βιβλίο μας *Ἡ ἔνωση*, σελ. 76 ἐξ.

λόγους, ἢ ἔστω τοὺς θεολογοῦντες. Μὴ λησμονοῦμε ὅτι ἓνας καλὸς δογματολόγος πρέπει νὰ εἶναι καὶ καλὸς κανονολόγος.

53. Καὶ γιὰ νὰ τελειώνουμε κάποτε : Γράφει στὴν ἀρχὴ τοῦ ἄρθρου του (σελ. 607) γιὰ τὴν ἐλαχιστότητά μου, τὸν «ἀγαπητό του συνάδελφο»: «Αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ παραχαράσσει (δική μας ἢ ὑπογράμμιση) τὸ ιστορικοδογματικὸ πλαίσιο καὶ τὴ σημασία τῶν ὅσων ἀναφέρει σχετικὰ ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός στὸ *Περὶ αἵρέσεων* ἔργο του, *γιατὶ αὐτὸ δυστυχῶς κάνει –πιθανότατα χωρὶς νὰ τὸ ἀντιλαμβάνεται–* στὸ ἀνωτέρω ἄρθρο του». Διερωτᾶται τάχα: Μήπως αὐτὰ ἰσχύουν μετὰ τὰ ὅσα διαπιστώσαμε ἀνωτέρω γιὰ τὸ δικό του ἄρθρο; Ἄν εἶχα πράγματι διαπράξει παραχάραξη καὶ τὸ πίστευε ἢ τὸ ἀποδείκνυε, μήπως θὰ κατέφενγε μὲ καταγγελία στὴ Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὴν πολλή του ἀγάπη πρὸς τὴν ἀλήθεια καὶ πρὸς τὸν «ἀγαπητό του συνάδελφο», προκειμένου νὰ τὸν διαφυλάξει ἀπὸ τὴν πλάνη;

54. Καὶ κάτι ὡς ἐπίμετρο: Γράφει συνεχίζοντας (σελ. 607-608): «Στὴν προκειμένη περίπτωσι καλὰ θὰ ἔκανε (ὁ ἀγαπητὸς συνάδελφος) νὰ περιοριστεῖ στὸ δικό του γνωστικὸ ἀντικείμενο, τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου, καὶ νὰ μὴν ἀποφαίνεται ὡς εἰδήμων γιὰ θέματα ξένα πρὸς τὴν *εἰδικότητά του*, γιὰ τὰ ὁποῖα, ὅπως φαίνεται ἤδη ἀπὸ τὸ ἐν λόγῳ ἄρθρο του, δὲν διαθέτει ἐπαρκῆ ἐπιστημονικὴ γνῶσι». Καὶ τίθεται τὸ ἀπλὸ ἐρώτημα: Καλὰ δὲν σκέφτηκε ὁ κ. Μαρτζέλος «στὴν προκειμένη περίπτωσι» καὶ νὰ πεῖ καθ' ἑαυτόν: Εὐτυχῶς ποὺ τὰ γράφει αὐτὰ ἓνας θεολόγος, καθηγητὴς μάλιστα τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου; Γιατί, ἂν τὰ ἀνακάλυπτε καὶ ἀποκάλυπτε κάποιος ἀνειδίκευτος, ποῖο χῶρο - ἀντικείμενο θὰ βρῖσκαμε νὰ περιοριστοῦμε, ἢ μᾶλλον ποῦ θὰ βρῖσκαμε μέρος νὰ κρυφτοῦμε;